

**ERILAISET OLIOT YHTENÄ OLEMUKSENA**

Teologis-ontologisen yhdistymisen muodot Martti Lutherin myöhäisessä tuotannossa

Ekumeniikan lisensiaatintutkimus

Maaliskuussa 1990

Tekijä: Olavi Saurio

Tiedekunta/Osasto — Fakultet/Sektion/ — Faculty		Laitos — Institution — Department	
Teologinen		Systemaattisen teologian laitos	
Tekijä — Författare — Author Saurio, Olavi Markus			
Työn nimi — Arbetets titel — Title Erilaiset oliot yhtenä olemuksena. Teologis-ontologisen yhdistymisen muodot Martti Lutherin myöhäisessä tuotannossa.			
Oppiaine — Läroämne — Subject Ekumeniikka			
Työn laji — Arbetets art — Level Lisensiaatintutkimus		Aika — Datum — Month and year Maaliskuu 1990	Sivumäärä — Sidoantal — Number of Pages 278
Tiivistelmä — Referat — Abstract <p>Tutkimuksen tehtävänä on selvittää Martti Lutherin käsitys erilaisista jumalallisen todellisuuden yhdistymisen muodoista. Näitä ovat ensiksi Lutherin "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "De predicatione Identica" -luvussa ykseyksiksi (einickeit) nimittämät olemukset, joita ovat esimerkiksi Pyhä Kolminaisuus, Kristuksen persoona sekä Kristuksen ruumiin ja leivän ynnä veren ja viinin ykseys ehtoollisen sakramentissa. Luther esittää toiseksi tuotannossaan sellaisia yhdistymisiä, joiden on katsottava ontologiselta luonteeltaan vastaavan "Vom Abendmahl Christi" -teoksen eksplisiittisiä ykseyksiä, ja kyseisiä yhdistymisiä on tässä tutkimuksessa nimitetty unioiksi varsinaisten ykseyksien lisäksi. Pidämme kolmanneksi yhdistymisen muotoina sellaisia entiteettien olemisen muotoja toisissa entiteeteissä, kun niillä on varsinaisten ykseyksien kanssa yhteisiä piirteitä, mutta ne eivät kaikilta osiltaan vastaa näitä. Tutkimustehtävän toteutuksessa käytetään apuna Lutherin käsitystä, jonka mukaan olioiden läsnäoloa maailmassa voidaan kuvata kolmella tavalla. Nämä ovat localiter, diffinitive ja repletive. Tutkimuksen metodina on konstruktiiivisesti sovellettu systemaattinen analyysi, sillä tutkimus rakentaa erilaisista Lutherin maininnoista jumalallisten yhdistymisten kokonaisjärjestelmän käyttäen apuna kolmen läsnäolemisen tavan käsitystä.</p> <p>Lutherin kristologia perustuu klassiseen kristilliseen dogmaan, jonka mukaan Kristuksen luonnot ovat sekoittamatta ja erottamatta. Kristuksen jumalallinen luonto ja inhimillinen luonto ovat olemuksiltaan täysin erilaisia, mutta ne ovat yhdistyneet yhdeksi persoonaksi niin syvästi, että Luther nimittää myös tätä olemukseksi. Luther esittää myös Kristuksen ruumiin ja ehtoollisleivän yhdistymisen "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa Kristuksen luontojen yhdistymisen kanssa samantyyppiseksi, kuten on myös Pyhän Hengen ja kyyhkynen tai enkelin ja tulenliekin välinen ykseys. Pyhän Kolminaisuuden ykseys eroaa näistä siinä, että Kolminaisuudessa on kolme persoonaa, joiden olemus on yksi. Luther esittää muualla tuotannossaan Kristuksen ja uskovan subjektin yhdistymisen samantyyppiseksi kuin Kristuksen luontojen yhdistymisen. Kolmesta läsnäolemisen tavasta localiter tarkoittaa tavannoista ruumiillista olemista, ja diffinitive on henkisten luotujen olioiden tapa olla eri paikoissa. Näiden luotujen olioiden läsnäolon tapojen vastapainoksi repletive on Jumalan tapa olla kaikkialla läsnä. Kristuksen persoona on syvin Jumalan ja luodun todellisuuden välisistä ykseyksistä; tämä ilmenee esimerkiksi siten, että Kristuksen ruumis esiintyy kaikissa kolmessa läsnäolemisen tavassa.</p> <p>Tässä tutkimuksessa Jumalan läsnäolo sanassa tulkitaan ykseyksien ja unioiden kaltaiseksi asiaksi. Unioiden kaltaisia piirteitä on myös Jumalan läsnäololla lain hengellisessä käytössä ja perkeleen läsnäololla ihmisessä. Koska Lutherin maininnat erilaisista yhdistymisistä leikkaavat teologian keskeisiä kohtia, on perusteltua rakentaa erilaisista yhdistymisistä kokonaisjärjestelmä ja etsiä ontologisia asiantiloja myös silloin, kun Luther ei esitä näkemysään primäärisesti ontologisina.</p>			
Avainsanat — Nyckelord — Keywords ontologia, kolminaisuusoppi, kaksiluonto-oppi, Jumalan sana, ihminen			
Säilytyspaikka — Förvaringställe — Where deposited Helsingin yliopiston teologisen tiedekunnan kirjasto			
Muita tietoja — Övriga uppgifter — Further information			

Katsellessani Ilkon kurssikeskuksen kauniin jyrkkiä maise-  
mia olen päättänyt omistaa tämän lisensiaatintutkimukseksi  
tarkoittamani konstruktivisen esityksen koko **YSTÄVÄKANSAL-**  
**LE**, josta mainitsen nimeltä parhaat sisareni **Suvmarja**  
**Rannankarin** ja **Eeva Salon** sekä erinomaisen pitkäaikaisen  
opiskelutoverini **Lauri Salmisen**.

# S I S Ä L L Y S

JOHDANTO	1
1. JUMALAN ERITYISEN LÄSNÄOLON ILMENTYMINEN LUTHERIN MYÖHÄISESSÄ TUOTANNOSSA	20
1.1 Jumalallinen yhdistyminen ja kolme läsnäolemisen tapaa Lutheria edeltäneessä traditiossa	20
1.1.1 Jumalallinen yhdistyminen ja erilaisten olemusten suhde	20
1.1.2 Kolmen läsnäolemisen tavan käsityksen muotoutuminen	25
1.2 Ykseydet sekä Kristuksen ja kristityn yhdistyminen	29
1.2.1 "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa mainitut ykseydet	29
1.2.2 Kristuksen persoona sekä Kristuksen ja kristityn unio	41
1.3 Erilaiset läsnäolon ilmentymät	48
1.3.1 Läsnäolemisen tavat localiter, diffinitive ja repletive "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa	48
1.3.2 Jumalan yleinen kaikkiallaoleminen	57
1.4 Jumalan erityisen läsnäolon tapojen ontologinen rakenne avaimena Lutherin teologiaan	67
2. JUMALUUDEN PERSOONIEN MUODOSTAMAT YKSEYDET	75
2.1 Pyhän Kolminaisuuden ykseys	75
2.2 Jumaluuden persoonien ykseydet luodun todellisuuden kanssa	92
2.2.1 Kristuksen kahden luonnon välinen ykseys	92
2.2.2 Muiden Jumaluuden persoonien yhdistymiset luodun todellisuuden kanssa	123
3. JUMALAN LÄSNÄOLO SANASSA JA USKOVASSA SUBJEKTISSA	127
3.1 Evankeliumin sanan välineet	127
3.1.1 Jumalan läsnäolo evankeliumin sanassa	127
3.1.2 Ehtoollisen sakramentin ykseys	141
3.2 Kristus ja salattu Jumala sanassa ja ihmisessä	156
3.2.1 Kristus eri evankeliumin välineissä ja uskovassa subjektissa	156
3.2.2 Salatun Jumalan läsnäolo laissa ja ihmisessä suhteessa Kristuksen läsnäoloon	175
3.3 Kristuksen ja ihmisen yhdistyminen	194
3.3.1 Kristuksen universaali oleminen kaikkien ihmisten synnissä	194
3.3.2 Kristuksen ja yksityisen uskovan subjektin unio	206
4. HENKISTEN LUOTUJEN OLIOIDEN LÄSNÄOLON MUODOT	219
4.1 Henkisten olioiden läsnäolon ilmentymät	219
4.2 Perkeleen läsnäolon muodot	228
4.2.1 Perkeleen läsnäolo epäuskoisessa subjektissa ja koko maailmassa	228
4.2.2 Kristuksen ja perkeleen eksklusiivisuus suhteessa Jumalan yleiseen läsnäoloon	236
LOPPUKATSAUS	245
LÄHTEET	261
KIRJALLISUUS	263

## JOHDANTO

Kysymys Martti Lutherin ajattelun oikeasta ymmärtämisestä on ollut eurooppalaisen teologian keskeisimpiä kiistanaiheita. Saksalainen 1800-luvun filosofi Hermann Lotze rakensi metafysiikkansa "vaikutuksen" (Wirkung) käsitteen vaaraan. <sup>1</sup> Tällä on ollut seurauksia myös 1800-luvun lopun ja tämän vuosisadan Luther-tulkintaan. Lutherin on katsottu edustavan näkemystä, jonka mukaan Jumalan läsnäoloa maailmassa ei ole selitettävä ontologisen läsnäolon pohjalta. <sup>2</sup>

Huomattavista Lutherin teologian tulkitsijoista Karl Holl ymmärsi tämän triniteettioppia, kristologiaa ja muuta teologiaa siten, että Jumalan vaikutus maailmassa ilmenee silloin, kun ihmisen tahto on Jumalan tahdon kanssa yksi. Tällöin ei ole kysymys substanssimetafysiikasta. <sup>3</sup> Myös

---

1 Saarinen 1988, 8-20.

2 Saarinen 1988, 179-182.

3 Holl 1932, 71-72, sivun 69 alaviite 4. "In der Christologie war es für ihn ein wesentlicher Punkt, daß die Gottheit Christi sich innerhalb der Menschheit selbst offenbart. An die Menschheit Christi muß man sich halten..., wenn man den wahren Gotteswillen erfahren will. ... Ganz ebenso ging es ihm bei der Trinitätslehre. Es war für ihn ein unaufgebarer Punkt, daß das Handeln Christi ein unmittelbares Gotteshandeln war, daß der Wille Christi mit dem göttlichen Willen nicht nur übereinstimmte, sondern mit ihm einer und derselbe war. Deshalb mußte Christus 'Gott von Art' sein. ... Der Fehler lag in alledem nicht bei Luther, sondern beim alten Dogma. Mit dessen aus der alten Naturmetaphysik geschöpften Begriffen von 'Substanz' und 'Natur', die wie verharrende, nur durch ihre Wesensart bestimmte Größen angesehen wurden, und dem entsprechenden flachen

Wilhelm Maurer katsoi, ettei Lutherin käsityksessä Jumalan sanasta ollut mitään "esineellis-substantiaalista".<sup>4</sup>

Kaikki tutkijat eivät ole kuitenkaan hyväksyneet käsitystä, että Lutherin teologiassa ei olisi olennaisesti kysymys myös Jumalan ja luodun todellisuuden välisestä ontologisesti problematiikasta. Esimerkiksi Erwin Iserloh on hyväksynyt ontologinen-termin käytön Lutherin teologian selittämisen yhteydessä tietyin varauksin. Edellytys on, että ontologiaa ei ymmärretä "esineelliseksi", "materiaaliseksi" eikä "staattiseksi".<sup>5</sup> Tuomo Mannermaa katsoo, että Lutherin mukaan Kristus ja usko ovat "olemuksellisesti" yhteenkuuluvia.<sup>6</sup>

Eräs keskeisimpiä Lutherin teologian analyysin tulkinnallisista avaimista on ollut ristin teologia. Tämän näkemyksen

---

Begriff von 'Person' mußte eine auf Wille und Willensgemeinschaft abgestellte Frömmigkeit überall zusammenstoßen."

Ks. myös Saarinen 1988, 72-73.

4 Maurer 1949, 55. "In der Sphäre des Wortes gibt es nichts Dinghaft-Substantielles; darum kann auch die Veränderung, die sich von ihm aus auf die menschliche Seele erstreckt, nicht solcher Art sein."

Ks. myös Peura 1988, 36-37.

5 Iserloh 1967, 83. "Wenn man sich klarmacht, daß ontologisch nicht dinghaft, materiell und nicht statisch bedeutet, braucht man auch keine Bedenken zu haben, von 'ontologischer Umwandlung' zu sprechen."

Ks. myös Peura 1988, 41-42.

6 Mannermaa 1981, 23. "Koska usko merkitsee reaalista yhdistymistä Kristuksen persoonaan, Lutherin uskokäsitys on välittömällä tavalla kristologisesti ankkuroitu. Kristus ja usko kuuluvat 'olemuksellisesti' yhteen."

mukaan Jumalan toiminta ilmenee ristissä, kärsimyksessä, pahassa ja kaikessa siinä, mikä on vastakohtaista Jumalan ominaisuuksille. Ristin teologiaa on myös tulkittu ontologisesti siten, että Jumalan arvolle ei ole sopimatonta tulla yhdeksi luodun todellisuuden kanssa.<sup>7</sup> Hyvin monet Luther-tulkinnat kuitenkin vähättelevät ontologisten näkökulmien huomioimista Jumalan toimintatavan kuvaamisessa.<sup>8</sup>

Luther esittää joka tapauksessa itse tuotannossaan sisäl-

7 Huom. Metzke 1961, 175; Prenter 1954, 297.

8 Brecht 1986, 310 esittää vastakkainasettelun, kun hän toteaa Lutherin kristologisten pohdiskelujen olevan täysin muuta kuin pelkkiä dogmaattisia spekulatioita, koska Lutherin perimmäinen motiivi on maailman pelastaminen Kristuksen kautta.

Joest 1967, 391 toteaa, että Luther ei miettinyt "spekulatiivisesti" ja "abstraktisesti" kolminaisuusoppia tai Kristuksen luontojen suhdetta. "Luther hat die Gottheit Christi freilich nicht zum Thema spekulativer Gedankengänge gemacht. Abstrakte Erörterungen über das Verhältnis der beiden Naturen in Christus oder auch über das innertrinitarische Verhältnis der Person des Vaters zu der des Sohnes sind ihm fremd ..." Ks. vielä Lienhard 1979, 274-276.

Myös Hilgenfeld 1971, 232 katsoo Lutherin käyttäneen traditiosta otettuja olemistapojen teorioita vain osoittaakseen reaali-presenssin oikeutuksen.

Myös Peters 1960, 62-63 ei tunnusta Lutherin filosofistyyppisen ajattelun merkitystä sinänsä, vaan ainoastaan yhteydessä Kristuksen pelastavaan toimintaan. Ks. myös, kuinka Peters 1962, 32-34 määrittelee pelastuksen Lutherin varhaisen ajattelun pohjalta.

Sommerlath 1930, 42-43 toteaa, että Kristuksen persoonaa ei voi ajatella muuten kuin Kristuksen "työstä" (Werk) käsin.

Führer 1984, 15 toteaa, että totuuskyseminen ei ollut Lutherille metafyyminen vaan teologinen. Führer 1984, 176 toteaa kuitenkin, että vanhurskauttamisartikla on itsessään kristologinen eksplikaatio. Führer 1984, 61-62 toteaa vielä, että Lutherin omalaatuisuus on siinä, että hän otti vanhakirkolliset dogmit vanhurskauttamisoppiin. Tosin Führer 1984, 68 painottaa, että nimenomaisesti vanhurskauttamisoppi on avain sekä kristologiaan että triniteettioppiin.

tönsä puolesta ontologian piiriin liittyviä näkemyksiä. Suuressa ehtoollistunnustuksessaan vuonna 1528 Luther esittää käsityksensä siitä, miten jumalallisessa todellisuudessa kaksi erilaista olemusta on yksi olemus, ja kutsuu antamiaan esimerkkejä "ykseyksiksi" (einickeit). Ykseyksiä ovat esimerkiksi Pyhä Kolminaisuus, Kristuksen persoona ja ehtoollisen sakramentti. Kyseisten ykseyksien esittelemisen tapahtuu "De predicatione Identica" -nimisessä alaluvussa.<sup>9</sup> Luther on "Vom Abendmahl Christi" -teoksessaan esittänyt myös käsityksen siitä, että olioiden olemista voidaan kuvailla kolmella eri läsnäolemisen tavalla (localiter, diffinitive, repletive), millä hän selvittää etenkin kristologisia käsityksiään.<sup>10</sup>

Lutherin "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa esittämät Jumalan ja luodun todellisuuden läsnäolon tapojen välistä suhdetta koskettavat lausumat vaikuttivat merkittävästi eurooppalaisen teologian kehitykseen. Evankelis-luterilaisen kirkon tunnustuskirjoihin kuuluva Sovinnonkaava lainaa ehtoolliskäsitystensä tueksi Lutherin "Vom Abendmahl Christi" -teosta, jossa hän soveltaa kolmen läsnäolemisen tavan terminologiaa ja käsitystään Kristuksen luontojen

---

9 WA 26, 437, 30 - 445, 17.

10 Vaikka kolmen olemisen tavan esittelystä ei ole erillistä alalukua "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa, sen eksplisiittinen käsittely on keskittynyt kohtaan WA 26, 327, 20 - 337, 8. Käsityksen suppea mihinkään erityiseen opinkohtaan liittymätön teoreettinen esitys on WA 26, 327, 20 - 329, 36.



välisestä ykseydestä Kristuksen ruumiin olemiseen.<sup>11</sup> Tässä esiintyvä käsitys Kristuksen ruumiin ja ihmisyyden kaikkiallaolemista eli ubikviteetti-oppi on saanut keskeisen aseman luterilaisen identiteetin muotoutumisessa.<sup>12</sup>

Luterilaisen kirkon oppi poikkeaa perusolemukseltaan ilmeisesti vähintään yhtä paljon reformoidun teologian eri muodoista kuin roomalais-katolisen kirkon opista. Kuitenkin reformoidut ovat yleensä katsoneet, että reformatoristen kirkkojen keskinäiset oppierot ovat epäoleellisia, kun huomio kiinnitetään siihen, miten kirkkojen opit poikkeavat katolisesta opetuksesta.<sup>13</sup> Tämä on johtanut siihen, että Lutherin metafysiikkaa sivuavat teologisen ontologian lausumat eivät ole saaneet niille kuuluvaa painoarvoa; nehan myös muodostivat eron luterilaisen ja reformoidun teologian välille. Uuskantilaisen filosofian pohjalta syntyneessä protestanttisen teologian traditiossa on metafy-

---

11 **Konkordienformel** 1979, 1005, 26 - 1008, 44, vasen palsta. Lainattu kohta on **WA** 26, 326, 29 - 327, 20, 335, 29 - 336, 37. Huom. myös lainausta **Konkordienformel** 1979, 981, 13-48, vasen palsta, joka on alun perin **WA** 26, 499, 15 - 500, 26.

12 Ubikviteetti-opista ks. **Lienhard** 1979, 172; **Metzke** 1961, 191. Vrt. **Olsson** 1971, 448-449; 584 käyttää ubikviteetti-oppi -termiä Jumalan luodussa olevan yleisen läsnäolon merkityksessä. Tutkimus on osoittanut, että Sovinnonkaava esitti Lutherin keskeisistäkin käsityksistä poikkeavia tulkintoja kuten vanhurskauttamisopista, ks. **Mannermaa** 1981, 13, mutta se väitti pitävänsä teologiansa Lutherin ajattelun mukaisena. Luterilaisen identiteetin kannalta kolmen olemisen tavan opin esiintyminen tunnustuskirjoissa motivoi voimakkaasti tutkimaan, mikä on opin varsinainen sisältö Lutherin teologiassa.

13 **Mannermaa** 1978, 11.

siikka pyritty rajaamaan pois teologiasta, sillä teologia kuuluu sen mukaan praktisen järjen alueelle ja metafysiikka luonnon tarkastelun piiriin. Luterilaisen ja reformoidun teologian yhteisen lähtökohdan on katsottu näin olevan siinä, että teologia vapautui skolastisesta substanssimetafysiikasta. Lutherin metafyyssisiä lausumia on tämän johdosta katsottu keskiaikaisen skolastisen teologian jäänteinä, joilla ei ollut reformaattorin ajatteluun keskeistä merkitystä. <sup>14</sup>

Ontologinen tarkastelukulma on laiminlyöty hyvin pitkälle tämän vuosisadan luterilaisen ja reformoidun kirkon välisissä ehtoollisoppia koskevissa oppikeskusteluissa. Vuoden 1957 Arnoldsheimin neljännessä ehtoollisteesissä sakramentin ydin määritellään "lupauksen sanaksi" Kristuksen valta-

---

14 Harnack 1897, 788 pitää Lutherin ubikviteetti-oppia "hirvittävänä spekulatiiona", kun hän toteaa, että Luther korosti Kristuksen Jumaluuden ja ihmisyyden ykseyttä enemmän "kuin kukaan teologi ennen häntä". Harnackin idealistisesta Luther-tulkinnasta ks. Peters 1960, 10-11.

Dilthey 1957, 223 pitää myös ubikvitetti-oppia "kauheana".

Dialektisen teologian huomattavin edustaja K. Barth 1946, 548 pitää onnettomana, että luterilaiset ja reformoidut eivät ole ottaneet riittävästi toistensa näkemyksiä huomioon Kristuksen kaikkiallaolemista koskevassa ongelmassa. K. Barth 1946, 551 ratkaisee kiistan siten, että reformoidun tradition mukaisesti Kristus on "varsinaisesti" ja "alkuperäisesti" taivaassa ja maailmassa ainoastaan "symbolisesti", "sakramentillisesti" ja "hengellisesti", mutta luterilaisessa traditiossa taas on positiivista, että Kristus ei ole maailmassa kuitenkaan "vähemmän" kuin taivaassa ja hän on "reaalisesti" siellä molempien luontojensa puolesta. Vaikka Barthin mukaan Kristus onkin "reaalisesti" maailmassa, tämä on siis kuitenkin vain "symbolista".

kunnan voittoon ottamisesta. <sup>15</sup> Teesien allekirjoittajien 1962 antamissa selityksissä todetaan, että he eivät ole ottaneet käsittelyyn perusteellisesti Kristuksen ruumiin ja veren sekä leivän ja viinin suhdetta, jotta he olisivat "huomaavaisia uusitamentillisen todistuksen moninaisuudelle". <sup>16</sup> Ubikviteetti-oppiin suhtaudutaan luterilaisessa teologiassa varsin yleisesti kriittisesti, ja perinteistä luterilaista ehtoollisoppia pidetään käsitteellisesti "jäykkänä". <sup>17</sup>

Leuenbergin konkordiaa varten tehdyssä asiakirjassa "Entwurf zur Konkordie der reformatorischen Kirchen in Europa" todetaan, että "historiallisen pelastustapahtuman kanssa seurustelu" opettaa ymmärtämään Kristuksen persoonan oikein, mutta tätä ei saa aikaan hänen luontojensa ja ominaisuuksiensa "abstrakti tarkastelu". <sup>18</sup> Näin sekä pe-

---

15 Zur Lehre vom Heiligen Abendmahl 1964, 17.

16 Zur Lehre vom Heiligen Abendmahl 1964, 21. "Eine nähere Bestimmung des Verhältnisses von Leib und Blut zu Brot und Wein haben die Unterzeichner mit Rücksicht auf die Vielfalt des neutestamentlichen Zeugnisses nicht vorgenommen."

17 Kirchengemeinschaft und Kirchentrennung 1971, 19. Ks. myös Mannermaa 1978, 97.  
Saksan evankelisten kirkkojen kehitykseen toisen maailmansodan jälkeen merkittävästi vaikuttanut teologi Gerhard Ebeling ymmärsi reformaation opin relationaalisen olemiskäsityksen avulla. Tämän mukaan "olioiden oleminen määräytyy sen mukaan, millaisiksi oliot tulevat, kun ihminen eksistenttisesti 'seurustelee' niiden kanssa", ja sana saa aikaan tämän relation. Ks. Mannermaa 1978, 45.

18 Entwurf zur Konkordie 1981, 188. "Nicht die abstrakte Betrachtung von Naturen und Eigenschaften, sondern der Umgang mit dem geschichtlichen Heilsgeschehen eröffnet

rinteisen reformoidun kristologian että luterilaisen ubikviteetti-opin hylkäystuomiot tulevat "mitättömiksi".<sup>19</sup> Leuenbergin konkordian lopullisessa muodossa todetaan varsin ylimalkaisesti, että Poika ja Jumala ovat antaneet itsensä langenneelle ihmiskunnalle Jeesus Kristus -ihmissessä. Tämän johdosta reformoidun teologian korostus Jumaluden ja ihmisyyden omalaatuisuudesta ja luterilainen oppi persoonan ykseydestä tulevat uuteen valoon, eivätkä aikaisemmat hylkäystuomiot ole enää voimassa.<sup>20</sup>

Tämän vuosisadan ekumeenisissa oppikeskusteluissa on joka tapauksessa käynyt ilmi, kuinka ontologiset ristiriidat ovat yhä syventyneet läntisen kristikunnan kirkkojen eri koulukuntien välillä. Ekumeenisissa oppikeskusteluissa ilmenneet ongelmat näyttävät selvästi, että luterilaisella

---

den Zugang zum rechten Verständnis der Person Jesu Christi."

19 *Entwurf zur Konkordie* 1981, 188. "Wo so gelehrt wird, sind die Verwerfungen, die die altreformierte Christologie wie die lutherische Ubiquitätslehre betreffen, gegenstandslos geworden."

Leuenbergin konkordian syntyvaiheissa aktiivisesti mukana ollut saksalainen teologi Lohff 1971, 238 katsoo tieteellisen historiantutkimuksen osoittavan, että kristologia on inhimillisen historian selitystä eikä yhden ihmisen eli Kristuksen korottamista. Näin hän liittyy myös itse tähän näkemykseen. Ks. myös Mannermaa 1978, 107. Samoin Lohffin käsitys uskosta on temaattisesti kristologiasta riippumatonta. Ks. Mannermaa 1978, 106. Lohffin ajattelutavasta ei tosin tullut sellaisenaan hallitsevaa Leuenbergin lopullisessa konkordiassa vuonna 1973, ks. Mannermaa 1978, 125; 150, mutta siitä huolimatta kyseinen ajattelu on tyypillinen esimerkki ontologista tarkastelutapaa välttävästä protestanttisesta teologiasta.

20 *Leuenberger Konkordie* 1981, 198.

kirkolla on suuria vaikeuksia löytää identiteettiä muiden kirkkojen rinnalla, jos sillä ei ole selvää yksimielistä käsitystä Lutherin ajattelun alkuperäisestä sisällöstä. Vasta sen jälkeen luterilainen kirkko voi suhteuttaa itsensä erilaisiin teologisiin ja filosofisiin virtauksiin. <sup>21</sup> Luterilainen kirkko on täysin voimaton käymään ekumeenisiä oppikeskusteluja minkään kirkkokunnan kanssa, ellei se ole selvillä teologisen ontologian asemasta Lutherin tuotannossa. Näin luterilaisen kirkon on oltava selvillä siitä, millaisia ontologisia seikkoja sisältyi Lutherin käsityksiin Pyhästä Kolminaisuudesta, Kristuksen kahden luonnon sekä Kristuksen ja ehtoollisaineiden välisestä ykseydestä sekä muista Jumalan läsnäolon muodoista luodussa todellisuudessa ja aivan erityisesti uskovassa subjektissa. Lutherin teologian perussisällön hahmottaminen on myös välttämätöntä, jotta luterilainen kirkko pystyisi esittämään vastineita kirkkoa kohtaan suunnatuille luterilaisesta traditiosta poikkeaville vaikutteille. <sup>22</sup>

---

21 Tähän seikkaan vetoaa myös osaltaan Grötzinger 1980, 9, joka toteaa, että protestanttisten kirkkojen välistä kiistaa on tuskin mahdollista ymmärtää, ellei oteta huomioon millaisessa ympäristössä Lutherin ja Zwinglin ehtoollisopit olivat syntyneet.

22 On huomattava, että Lutherin uskonnonfilosofisten käsitteiden käyttö ei rajoitu ainoastaan satunnaisiin kohtiin hänen suuressa ehtoollistunnustuksessaan 1528, vaan hän esimerkiksi käyttää käsitteitä localiter ja diffinitive (definitive) myös pienessä ehtoollistunnustuksessaan 1520-luvun ehtoolliskiistaansa muistellessaan noin 15 vuotta varsinaisen ehtoolliskiistan jälkeen vuonna 1544, WA 54, 153, 10-31. Vaikka käsitteet eivät esiinny kvantitatiivisesti kovin usein Lutherin kirjoituksissa, on aiheellista olettaa, että niillä on kuitenkin implisiittisesti hänen ajatteluaan jäsentävä merkitys. Huom. Brecht 1986, 310 katsoo, että Lutherin kolme ole-

Katsomme, että Lutherin teologian ontologisten näkemysten tutkiminen on yhtä oikeutettua kuin se, että Luther-tutkimuksen lähtökohdaksi esimerkiksi rakkauden- tai ristinteologia. Näiden kaikkien avulla tulee olla oikeutus avata Lutherin teologia. Tämän tutkimuksen kannalta ei ole olennaista kiistellä siitä, mikä edellä mainituista tarkastelukulmista on paras. Pidämme niitä kaikkia oikeutettuina, jos niiden avulla selitetään Lutherin teologiaa rajaamatta siitä mitään pois. Voidaan sanoa, että avain ja strukturoivan periaatteen löytäminen Lutherin teologian ymmärtämiseen löytyy ristinteologiasta, rakkaudenteologiasta tai vaikkapa teologian käsittämiseksi vastauksena ihmisen eksistentiaaliseen ahdistukseen. Yhtä oikeutetusti voimme myös esittää, että Lutherin teologia voidaan avata ontologisesti "Vom Abendmahl Christi" -teoksen ykseyksien ja kolmen läsnäolemisen tavan avulla.

Jos sen sijaan kielletään Lutherin ajattelun ontologinen luonne, tällöin on vaara, että suljetaan myös Lutherin ajattelusta keskeisiä elementtejä pois. Suurimpana virheenä ei ole siis pidettävä sitä, että Lutherin teologiaa ei tarkastella ontologisesta näkökulmasta. Virheellisintä on,

---

misen tapaa ovat enemmän kuin ajattelumalleja (Denkmodelle); ne ovat osoitus siitä, ettei ole syytä kieltää jumalallista kaikkiallaolemista.

Huom. seikkaa, vaikka Sommerlath 1930, 42-43 toisaalta varoittaa hyödyttömistä "spekulaatioista" kristologian tarkastelussa, hän toisaalta vaatii, että Kristuksen persoonan tarkastelu on välttämätöntä tämän työn ymmärtämiseksi. Tätä hän pitää Lutherin ehtoollisopin formuloiden muodostuksessa keskeisenä.

jos ontologian merkitys halutaan järjestelmällisesti kieltää jo etukäteen. Ontologian asema Lutherin käsityksissä tulee ilmi parhaiten siten, että hänen teologiansa yritetään avata nimenomaisesti ontologisesta näkökulmasta.

Lutherin käsitys jumalallisessa todellisuudessa olevien ykseyksien ja Jumalan yleisen läsnäolon suhteesta avaa ymmärtämään myös eurooppalaisen aate- ja kulttuurihistorian ynnä yhteiskuntaideologian kehitystä erityisesti keskieu-rooppalaisissa ja skandinaavisissa maissa. Tämän lisäksi on aiheellista otaksua, että Lutherin ajattelu pystyy antamaan rakennusaineita eri koulukuntien väliseen metafysiikkaa, epistemologiaa ja filosofian rajoja koskevaan keskusteluun.

Tässä tutkimuksessa käytetään Lutherin teologiaa analysoitaessa termiä ykseys (einickeit, latinaksi unitas) ainoastaan silloin, kun Luther on eksplisiittisesti käyttänyt tätä käsitettä. Kun jokin muu Lutherin mainitsema teologiseen ontologiaan liittyvä ilmiö vastaa asiallisesti hänen määritelmänsä ykseyksistä, sitä nimitetään tässä tutkimuksessa unioksi tai yhdistymiseksi. Unio on näin ykseyttä laajempi käsite, ja eksplisiittisien ykseyksienkin voidaan katsoa kuuluvan unio-käsitteen piiriin. Ykseyksien ja unioiden kaltaisena asiana pidetään tässä tutkimuksessa sellaista asiaa, jolla on joitakin ykseyden tai union tuntomerkkejä. Ykseyksien ja unioiden kaltainen asia poikkeaa kuitenkin varsinaisista ykseyksistä niin paljon, että

emme nimitä sitä suoraan unioksi. <sup>23</sup>

Tämän tutkimuksen tehtävä on selvittää Lutherin käsitys erilaisista jumalallisen todellisuuden yhdistymisen muodoista. Tämä tarkoittaa sitä, että analysoidaan Lutherin käsityksiä Kristuksen persoonasta, Pyhästä Kolminaisuudesta, ehtoollisen sakramentista ja muista ykseyksistä sekä muista yhdistymisen muodoista. Muita yhdistymisen muotoja etsimme Lutherin käsityksistä Jumalan ja Kristuksen läsnäolosta evankeliumin ja lain sanassa ja uskovassa subjektissa sekä enkelien ja perkeleen läsnäolon ilmenemistavoista. Tutkimustehtävän toteutuksessa käytetään apuna kolmen läsnäolemisen tavan käsitystä. Tutkimustehtävä tarkoittaa myös, että erilaiset yhdistymisen muodot suhteutetaan toisiinsa vertailemalla niitä etenkin Kristuksen persoonan ontologisiin piirteisiin toisaalla ja Jumalan yleiseen läsnäoloon luomakunnassa toisaalla.

Tutkimuksen metodina on systemaattinen analyysi, ja metodologia sovelletaan konstruktiiivisesti. Lähteistä nostetaan aluksi esille Lutherin omat ykseyksiä ja kolmea läsnäolemisen tapaa koskevat intentiot. Näiden avulla tulkitaan sitten Lutherin jumalallisiin läsnäolon tapoihin liittyviä käsi-

---

23 Lutherin ajattelussa saksankielinen termi "einigkeit" vastaa nimenomaisesti latinankielistä termiä "unitas". Ks. Dietz 1973, 509. Kyseinen termi on sama, josta Grimm 1984, 198 käyttää muotoa "Einheit", joka on myös termin nykyinen saksankielinen muoto. Termin keskiaikaisesta käytöstä ks. Flasch 1972, 370-377. Termin yleisestä uskonnonfilosofisesta ja teologisesta merkityksestä ks. Rahner 1959.



tyksiä niin, että tulkinta selventää Lutherin ajattelun ymmärtämistä. Tutkimus ei ole kuitenkaan arvostava, eli Lutherin ajattelun totuudellisuutta ei pyritä selvittämään. Tutkimuksessa ei vertailla Lutherin ja muiden teologien näkemyksiä enempää, kuin on tarpeellista Lutherin omien näkemysten valaisemiseksi. Tutkimus ei ole myöskään geneettinen, eli Lutherin ajattelun historiallista kehitystä ei tutkita.

Tämän tutkimuksen lähteet koostuvat Lutherin kirjoituksista, luennoista ja saarnoista, jotka ovat syntyneet vuoden 1521 jälkeen. Tämän tutkimuksen lähteiden rungon muodostavat teokset "De servo arbitrio" vuodelta 1525,<sup>24</sup> 1520-luvun spiritualismin vastaiset kirjoitukset ja 1530-luvun alkupuolella syntynyt Galatalaiskirjeen kommentaari<sup>25</sup>. "De servo arbitrio" -teoksessa tämän tutkimuksen kannalta kiinnostavimmat aiheet ovat Jumaluuden yleinen läsnäolo luodussa, Jumalan ja uskovan subjektin yhdistyminen ja tämän suhde paholaisen läsnäoloon. Galatalaiskirjeen kommentaarissa on keskeisintä Kristuksen ja uskovan subjektin välinen yhdistyminen mutta myös Kristuksen ja perkeleen läsnäolon vertailu.

Spiritualismin vastaisista kirjoituksista tärkeimmät ovat Ulrich Zwingliä ja Johannes Oekolampadiusta vastaan kirjoi-

---

24 WA 18, 600-787.

25 WA 40 I, 15-688, WA 40 II, 1-184.

tetut teokset "Vom Abendmahl Christi, Bekenntnis" eli suuri ehtoollistunnustus vuodelta 1528<sup>26</sup> ja vuotta aiemmin kirjoitettu "Dass diese Wort Christi 'Das ist mein Leib' noch fest stehen, wider die Schwärmgeister"<sup>27</sup>. Edellinen käsittelee runsaasti Kristuksen persoonan olemusta ja ehtoollisoppia, kun taas jälkimmäinen painottaa käsittelyssään ehtoollisopin lisäksi Jumaluuden yleistä läsnäoloa luodussa todellisuudessa.<sup>28</sup>

Muita merkittäviä tämän tutkimuksen lähteitä ovat 1530-luvun loppupuolella kirjoitetut "Die drei Symbola oder Bekenntnis des Glaubens Christi"<sup>29</sup> ja "Von den Konziliis

---

26 WA 26, 261-509.

27 WA 23, 64-283.

28 Muita spiritualismin vastaisia kirjoituksia ovat 1525 kirjoitettu "Wider die himmlischen Propheten, von den Bildern und Sakrament" WA 18, 62-125, 134-214, vuonna 1523 kirjoitettu "Von Anbeten des Sakraments des heiligen leichnams Christi" WA 11, 431-456 ja vuonna 1526 valmistunut "Sermon von dem Sakrament des Leibes und Blutes Christi, wider die Schwarmgeister" WA 19, 482-523. Kuitenkin on asetettu kyseenalaiseksi, oliko viimeksi mainittu kirjoitus alun perin laadittu spiritualisteja vastaan. Brecht 1986, 298 katsoo, että Lutherin hiljaisella viikolla 1526 pitämät mainituksi kirjoitukseksi kootut saarnat eivät alun perin sisältäneet spiritualismin vastaiseen kiistaan sisältyvää teologista polemiikkaa ja vasta toimitusvaiheessa saarnat koottiin spiritualismin vastaiseksi kirjoitukseksi. Ks. myös *Sacrament of the Body and Blood of Christ, Introduction* 1959, 333, jossa todetaan, että Luther joka tapauksessa tiesi tämän kirjoituksen julkaisemisesta eikä vastustanut, kun hänen vastustajansa pitivät sitä hänen omana julkaisunaan. Kirjoituksen synnystä ks. myös Grass 1954, 37-38.

29 WA 50, 262-283.

und Kirchen" <sup>30</sup> sekä 1544 syntynyt "Von den letzten Worten Davids" <sup>31</sup>. Kirjoitukset selvittävät erityisesti Pyhän Kolminaisuuden sisäistä ykseyttä ja sen erityisluonnetta sekä "Von den Konziliis und Kirchen" -teos kristologisia kysymyksiä.

Hartmut Hilgenfeld on tutkinut Lutherin "predicatio identica" -kappaleessa mainittujen ykseyksien ja kolmen olemisen tavan historiallista yhteyttä keskiaikaiseen teologiso-filosofiseen traditioon. <sup>32</sup> Hän esittää seikkaperäisen selvityksen Lutherin käyttämien skolastisten termien taustaista ja esiintymisistä Lutherin kirjoituksissa. Hän ei kuitenkaan pyri luomaan Lutherin ykseyksistä teologista kokonaisjärjestelmää. Reinhard Schwarz on verrannut Lutherin käsitystä Kristuksen persoonan ykseyden luonteesta occamilaiseen traditioon. <sup>33</sup>

Erwin Metzke on esittänyt analyysin Lutherin teologisen ontologian kokonaisluonteesta sakramenttiopin ja ykseyksien teologian kannalta. <sup>34</sup> Metzken perusväitteitä on, että

---

30 WA 50, 509-653.

31 WA 54, 28-100.

32 Hilgenfeld 1971. (Mittelalterlich-traditionelle Elemente in Luthers Abendmahlsschriften.)

33 R. Schwarz 1966. (Gott ist Mensch. Zur Lehre von der Person Christi bei den Ockhamisten und bei Luther.) Etenkin Lutherin disputaatioissaan esittämiä käsityksiä teologiseen ontologiaan liittyvien oppilauselmien luonteesta selvittää myös Työrinoja 1987.

34 Metzke 1961. (Sakrament und Metaphysik. Eine Luther-

Lutherin mukaan Jumala toimii nimenomaisesti aineellisessa todellisuudessa eivätkä materiaaliset asiat ole henkisiin asioihin nähden toisarvoisessa asemassa. Metzken analyysi on kuitenkin varsin suppea ja tyytyy Lutherin ajattelun yleiseen maailmankatsomukselliseen merkitykseen. Vaikka Metzke onkin esitellyt Lutherin ykseyksiä ja kolmen olemisen tavan käsitystä, hän ei ole tarkemmin lähtenyt tutkimaan niiden sisältöä.

Marc Lienhard <sup>35</sup> on esitellyt "Vom Abendmahl Christi" -teoksen mainintoja ykseyksistä eri jumalallisen todellisuuden alueilla Lutherin kristologiaa koskevassa perusesityksessään. Hän tuntee myös kolmen olemisen tavan käsityksen. Kuitenkaan hän ei ole ottanut tehtäväkseen varsinaisen syvällisen analyysin laatimista kummastakaan asiasta. Myös Albrecht Peters <sup>36</sup> ja Hans Grass <sup>37</sup> huomioivat ykseyksien ja kolmen olemisen tavan käsityksen kuuluvan kiinteästi Lutherin teologiaan, mutta nämäkään tutkimukset eivät varsinaisesti poraudu niiden kokonaisjärjestelmään. Tuomo Mannermaan analyysi Lutherin käsityksestä Kristuksen reaa-

---

studie über das Verhältnis des christlichen Denkens zum Leiblich-Materiellen.) Kirjoitus on ilmestynyt alun perin vuonna 1948.

35 Lienhard 1979. (Martin Luthers christologisches Zeugnis. Entwicklung und Grundzüge seiner Christologie.)

36 Peters 1960. (Realpräsenz. Luthers Zeugnis von Christi Gegenwart im Abendmahl.)

37 Grass 1954. (Die Abendmahlslehre bei Luther und Calvin. Eine kritische Untersuchung.)

lis-onttisesta läsnäolosta ihmisessä <sup>38</sup> liittyy Kristuksen ja kristityn unioitumisen problematiikkaan. <sup>39</sup>

Tutkimuksen ensimmäisessä pääluvussa kuvataan aluksi lyhyesti ykseyksien ja yhdistymisen problematiikkaa Lutheria edeltävän tradition kannalta ja etsitään kolmen läsnäolemisen tavan käsityksen historiallisia juuria. Tämän jälkeen analysoidaan Lutherin "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "De predicatione Identica" -kappaleen käsitys erilaisista ykseysistä sekä vertaillaan Kristuksen persoonaa ja Kristuksen ja kristityn unioitumista muun lähdemateriaalin perusteella. Luvussa analysoidaan myös "Vom Abendmahl Christi" -teoksen kolmen olemisen tavan käsityksen keskeinen sisältö ja sen ilmeneminen kristologiassa. Tämän jälkeen analysoidaan laajemmin Lutherin mainintoja Jumalan yleisen läsnäolon tavasta kaikessa luomakunnassa, jotta erilaiset läsnäolon tavat voitaisiin myöhemmin suhteuttaa ykseyksiin ja Jumalan yleiseen läsnäoloon. Luvun lopussa esitetään, kuin-

---

38 **Mannermaa** 1981. (In ipsa fide Christus adest. Luterilaisen ja ortodoksisen kristinuskokäsityksen leikkauspiste.)

39 Jumalan ja luodun todellisuuden suhteen välistä analyysiä Lutherin teologiassa on merkittävästi myös esim. teoksissa **Olsson** 1971; **Prenter** 1954; **Grönvik** 1968. **Beer** 1980 esittää sellaisen tulkinnan Lutherin Kristuksen luontojen yhdistymistä koskevasta käsityksestä, että jumalallinen luonto tekee kaikki huomattavat tehtävät Kristuksen persoonassa ilman, että inhimillisellä luonnolla olisi erityistä merkitystä. Oman tulkintansa kristologian kehityksestä luterilaisuuden alkuaikoina on esittänyt **Mahlmann** 1969. Lutherin ykseyksien käsitystä ja kolmen olemisen tavan oppia on myös esitelty tutkimuksissa **Lyytinen** 1962; **Toivio** 1940.

ka Lutherin mainitsevat ykseydet sekä Kristuksen ja kristityn unio leikkaavat kysymyksenasettelullaan varsin keskeisesti Lutherin teologian olennaisimpia kysymyksiä. Erilaisista Lutherin teologian käsittelemistä entiteeteistä on siten aiheellista rakentaa konstruktiivinen kokonaistulkinta. Siinä huomioidaan eri ykseyksien yhtäläisyyksiä ja eroja vielä tarkemmin ja etsitään Lutherin tuotannosta asiantiloja, jotka ovat joko ykseyden tuntomerkit täyttäviä unioita tai ykseyksien ja unioiden kaltaisia asioita. Eri-laisten entiteettien läsnäolon ilmentymiä tulkitaan kolmen olemisen tavan käsityksen avulla. Tämä konstruktio toteutetaan tutkimuksen seuraavissa pääluvuissa.

Tutkimuksen toisessa pääluvussa selvitetään ensin Pyhän Kolminaisuuden persoonien välisen sisäisen ykseyden perusluonne sekä Pyhän Kolminaisuuden persoonien esiintymisen tavat luomakunnassa, jotta muut ykseydet, uniot ja niiden kaltaiset asiat voitaisiin suhteuttaa kolminaisuusoppiin. Luvun jälkimmäisessä osassa selvitetään Pyhän Kolminaisuuden eri persoonien välittömiä ykseyksiä luodun todellisuuden kanssa. Pääpainon tulee tällöin saamaan Kristuksen persoonan ykseyden luonteen analysointi. Näin selvitetään erityisesti kolmen olemisen tavan ilmenemistä Kristuksen persoonan ja sen molempien luontojen olemisessä. Luvun loppuosassa selvitetään lyhyesti myös muiden Kolminaisuuden persoonien ykseyksiä ja unioita luodun todellisuuden kanssa.

Tutkimuksen kolmannessa pääluvussa konstruoidaan ontologinen malli Lutherin maininnoista, jotka koskettavat Jumalan

ja Kristuksen läsnäolon tapoja sanan välineissä ja ihmises-  
sä. Luvussa selvitetään ensin Jumalan ja Kristuksen läsnäo-  
lon tapa sanassa ja erityisesti ehtoollisen sakramentissa.  
Tämän jälkeen verrataan Kristuksen ja salatun Jumalan läs-  
näoloa evankeliumin sanan välineissä ja laissa Kristuksen  
ja salatun Jumalan läsnäoloon ihmisessä. Luvun loppuosassa  
selvitetään Kristuksen ja ihmisen yhdistymistä tarkastele-  
malla erikseen Kristuksen läsnäoloa yleisesti kaikkien  
ihmisten synnissä ja Kristuksen ja yksityisen uskovan  
subjektin välistä uniota.

Tutkimuksen neljännessä pääluvussa tarkastellaan Lutherin  
käsityksiä henkisten luotujen olentojen läsnäolon muodoista  
muissa luoduissa entiteeteissä. Tähän kuuluu henkisten  
luotujen olentojen ykseydet ja yhdistymiset ruumiillisten  
entiteettien kanssa. Luvun loppuosa käytetään perkeleen  
läsnäolon muotojen hahmottamiseen. Luvussa selvitetään,  
miten perkeleen läsnäolon tavat suhtautuvat Kristuksen  
läsnäoloon uskovassa subjektissa sekä Jumalan läsnäoloon  
laissa ja yleiseen läsnäoloon kaikessa luomakunnassa.

# 1. JUMALAN ERITYISEN LÄSNÄOLON ILMENTYMINEN LUTHERIN MYÖHÄISESSÄ TUOTANNOSSA

## 1.1 Jumalallinen yhdistyminen ja kolme läsnäolemisen tapaa Lutheria edeltäneessä traditiossa

### 1.1.1 Jumalallinen yhdistyminen ja erilaisten olemusten suhde

Kristillisen dogmatiikan opinkappaleisiin liittyy kiinteästi ykseyden ja erilaisten entiteettien yhdistymisen problematiikka. Klassisen kristillisen ratkaisun mukaan Pyhässä Kolminaisuudessa on yksi olemus, mutta Jumaluudella on samalla kolme persoonaa. Etenkin kappadokialaiset kirkkoi-  
sät yrittivät selvittää klassisen kristillisen dogmin erityislaatuista perinteisen kreikkalaisen filosofian kannalta. Kolmen erillisen persoonan ja yhden ainoan olemuksen samanaikainen edellyttäminen johti ongelmiin filosofian kanssa. <sup>1</sup> Erilaisten entiteettien yhdistymistä koskeva käsitys sisältyy myös Khalkedonin kirkolliskokouksen hyväksymään dogmiin, jonka mukaan Kristus on samalla kertaa Jumala ja ihminen. Kristus on yksi persoona, jonka erilaiset luonnot ovat toistensa suhteen "sekoittamatta", "muuttamatta", "jakamatta" ja "erottamatta". <sup>2</sup>

---

1 Ritter 1982, 199-206.  
Huom. myös Courth 1988, 114-115.

2 Ritter 1982, 264-266.



Kristillisessä teologis-ontologisessa opinmuodostuksessa esiintyviä ykseys-käsityksiä on yritetty sovittaa filosofisiin termeihin analogian käsitteen avulla. Analogialla tarkoitetaan eri asioiden samankaltaisuutta, joka voidaan osoittaa vertaamalla asioita erilaisten suureiden avulla.<sup>3</sup> 1200-luvun skolastiikassa määriteltiin substanssin ja aksidenssin suhde analogian käsitteen avulla, jolloin myös Jumalan katsottiin suhtautuvan luomakuntaan kuten substanssin aksidenssiin.<sup>4</sup> Analogian käsitteen avulla keskiaikainen kirkko pyrki osoittamaan, että Jumalan ja ihmisen tai yleensä luodun välinen ero on suurempi kuin niiden välinen samanlaisuus. Juuri tätä luodun yhteys Jumalaan osoittaa.<sup>5</sup> Kuitenkin on selvää, että etenkin triniteettiopissa ja kristologiassa esiintyvät ykseyskäsitykset olivat sellaisia, että ne eivät sellaisenaan mukautuneet mihinkään filosofiasa määriteltyyn identiteetin tai analogian käsitteeseen. Kristuksen persoonan olemus ei ollut ainakaan kokonaan filosofian ratkaistavissa.

Vaikka Kristuksen kahden luonnon välinen yhdistyminen oli keskeinen osa keskiajan skolastiikan teologista ajattelua, se ei tarjonnut sellaisenaan mallia esimerkiksi Kristuksen ja ehtoollisvälineiden yhdistymistä koskevaan problematiikkaan.

---

3 Track 1978, 625, 48 - 626, 3. Ks. myös H. Schwarz 1971, 227.

4 Kluxen 1971, 220. Ks. myös Track 1978, 632, 32 - 635, 50; Kluxen 1971, 222-223.

5 Track 1978, 634, 10-19.

kaan. Transsubstantiaatio-opin mukaisesti ehtoollisen leivän substanssi muuttuu konsekraation hetkellä Kristuksen ruumiin substanssiksi. Tuomas Akvinolainen perusteli ensisijaisesti asetussanojen sanamuodon avulla sen, että ehtoollisessa ei voi olla Kristuksen ruumiin ja leivän substanssia samanaikaisesti.<sup>6</sup>

Myös Lutherin tuntema skolastiikan käyttämä "predicatio identica" -sääntö tarkoitti, että kahta erilaista asiaa ei voida loogiikan sääntöjen perusteella esittää identtisinä eli predikoida identtiseksi.<sup>7</sup> Traditionaalisen logiikan mukaan myönteinen propositio on tosi, jos siinä oleva predikointi on identtinen. Välttämätöm propositio on tosi vain silloin, jos tällainen identtinen predikointi on puhtaasti formaalinen.<sup>8</sup>

Filosofiassa tarkastellaan ykseyden ongelmaa usein identiteetin käsitteen avulla. Filosofiassa käytetään käsitettä identiteetti (identitas) esimerkiksi silloin, kun on tar-

---

6 Hilgenfeld 1971, 387-389. Ks. myös M. A. Schmidt 1982, 680-681.

7 Hilgenfeld 1971, 58. "Die Regel von der praedicatio identica, die ausschließt, 'das zweyerley unterschiedliche natur solten ein ding sein', erkennt Luther durchaus an."

8 Doyle 1967. "Traditional logic teaches that an affirmative proposition is true if and only if its predication is identical, and that a necessary proposition is true if and only if such identical predication is formal. The truth and falsity of negative propositions are not determined by identity or disparity of predication."

koitus osoittaa, että kaksi erilaista nimitystä "A" ja "B" osoittavat kuitenkin yhtä ja samaa oliota. Näin ollen "A":n ja "B":n ero on korkeintaan määritelmässä, mutta kyse on kuitenkin yhdestä oliosta.<sup>9</sup> Toinen keskeinen tapa käsitellä identiteettiä filosofiassa liittyy samankaltaisuuden (aequalitas) käsitteeseen. Tässä merkityksessä kahta asiaa käsitellään identtisinä, kun ne ovat keskenään samanlaisia eli niillä on samat ominaisuudet, vaikka kyse olisikin ontologisesti eri olioista.<sup>10</sup>

Identtiseksi predikointia koskevaa sääntöä ei kuitenkaan sovellettu sellaisenaan teologian alalla, eikä sitä käytetty yleisesti edes ehtoollisopin perusteluissa.<sup>11</sup> Lutherin yleensä varsin voimakkaasti kritikoima Gabriel Biel käytti identtisen predikoimisen käsitettä selvittämään kolminaisuusopillisiä kysymyksiä. Hänen mukaansa Kolminaisuudesta tapahtuva predikointi on joko luonteeltaan formaalista tai identtistä. Identtinen predikointi liittyy siihen, että Kolminaisuuden persoonilla Isällä ja Pojalla on sama olemus, jonka Isä synnyttää Pojalle.<sup>12</sup>

---

<sup>9</sup> Muck 1976.

Ks. myös Gloy 1987, 25, 41-48.

<sup>10</sup> Lorenz 1976, 145.

<sup>11</sup> Hilgenfeld 1971, 56, alaviite 180.

<sup>12</sup> Biel 1973, 261-262, I, d. 4, q. 1, not. 2, C. "Secundo notandum quod duplex est praedicatio in divinis, scilicet formalis et identica. Formalis est, quando praedicatum ('praedicatur' hic capitur pro praedicato totali vel parte eius principali) dicitur de subiecto secundum propriam rationem immediate, id est non ratione alicuius additi vel inclusi, sine quo non conveniret

Käsitys erilaisten olemusten esiintymisestä yhdessä entiteetissä ei rajoittunut keskiajalla kuitenkaan pelkästään jumalallisten mysteerien tarkasteluun. Augustinolaisuusplatonistisessa traditiossa hyväksyttiin käsitys olemistodellisuuden pluraliteetista. Occam taas kritikoiti universaali-käsitteiden käyttöä ja katsoi, että materiaalilla on mahdollisuus kaikkiin substantiaalisiiin olemistodellisuuksiin. 13

---

subiecto; ut haec: 'Pater est generans', 'Filius est genitus', 'Essentia est communicabilis vel communicatur'. Praedicatio identica est, quando praedicatum dicitur de subiecto mediante aliquo addito vel incluso, quod identificatur subiecto, sine quo non conveniret subiecto; ut: 'Essentia est Pater generans', 'Filius est essentia communicabilis', 'Essentia est res genita'. In his omnibus praedicatum, si caperetur sine addito, negaretur de subiecto; sed quia additur ei illud, cui formaliter convenit, quod additum identificatur subiecto, hoc est supponit pro eodem, pro quo subiectum, ideo mediante illo praedicatur de subiecto identica praedicatione."

13 Bormann - Franzen - Krapiec - Oeing-Hanhoff 1972, 1008-1009.

Aristotelinen metafysiikka opetti, että olioiden kesken vallitsee hierarkkinen järjestelmä, jonka alimmalla asteella on puhdas materia (pura materia) ja korkeimmalla puhdas forma (pura forma). Tomismi käytti Aristoteleen metafysiikkaa ja etiikkaa, oppia forman ja materian suhteesta sekä neljästä syystä myös teologiassa. Yhdestä asiasta on mahdollista predikoida vain yhdenlainen forma, eikä näin yhdessä asiassa voi olla kahden erilaisen aseman omaavan forman edustajia. Yhden lajin olio ei voi aristotelisessä traditiossa samalla kertaa olla toisen lajin olio paitsi, jos laji, johon se kuuluu, on toisen lajin alalaji. Forma ei siis määrää yksikäsitteisesti oliota. Kun kahden oliion sanottiin keskiajalla olevan samanlaisia, tarkoitettiin, että ne olivat forman suhteen samanlaisia. Vaikka kahdella oliolla on sama forma, se ei tarkoita, että olisi kysymys samasta oliosta.

### 1.1.2 Kolmen läsnäolemisen tavan käsityksen muotoutuminen

Luther omaksui käsityksen kolmesta läsnäolemisen tavasta (localiter, diffinitive, repletive) opiskellessaan Erfurtissa 1500-luvun alussa, ja tämä kuului luonnonfilosofiseen opetukseen.<sup>14</sup> Kolmen olemisen tavan terminologiaa on jäljitettävissä jo **Tuomas Akvinolaisen** summasta alkaen. **Akvinolainen** mainitsee eksplisiittisesti olemisen tavat "circumscriptive" ja "definitive" (eli Lutherin kirjoitusasussa diffinitive). Edellinen vastaa ruumiillista paikassa olemista, mutta jälkimmäinen on enkelin tapa olla paikassa. Enkeli on **Akvinolaisen** mukaan tosin yhdessä paikassa, mutta hänen olemassaolonsa ei ole tilassa kosketettavissa olevassa muodossa. Ruumiin ja enkelin olemisesta poiketen Jumala on kaikkialla (ubique), mutta **Akvinolainen** ei käytä termiä repletive.<sup>15</sup>

Kolmen läsnäolemisen tavan terminologiaa on esiintynyt myös

---

14 Huom. Scheel 1921, 192-203.  
Ks. myös Metzke 1961, 195.

15 **Thomas Aquinas** 1952, 262, vasen palsta, Prima Pars, q. 52, a. 2. "Sic igitur patet quod diversimode esse in loco convenit corpori, et angelo, et Deo. Nam corpus est in loco circumscriptive: quia commensuratur loco. Angelus autem non circumscriptive, cum non commensuretur loco, sed definitive: quia est in uno loco, quod non in alio. Deus autem neque circumscriptive neque definitive: quia est ubique."  
Tuomas vertaa enkelin olemista pisteen olemiseen. **Thomas Aquinas** 1952, 262, vasen palsta, Prima Pars, q. 52, a. 2.  
Tuomas Akvinolainen oli edellyttänyt, että Jumala on kaikessa essentiaalisesti (in omnibus per essentiam). **Hilgenfeld** 1971, 216-217, erit. alaviite 131.

William Occamilla ja hänen jälkeensä vaikuttaneilla ajattelijoilla. Occamin mukaan tietyssä "paikassa" oleva olio voi olla kahdella tavalla eli "circumscriptive" ja "definitive". Edellinen tarkoittaa sellaista olemista, jossa olion osa on tietyssä osassa sitä rajoittavaa "paikkaa" ja koko olio "koko paikassa". Myös jälkimmäisessä olemisen tavassa koko olio on "koko paikassa eikä ulkopuolella", mutta myös missä tahansa paikan osassa olio on kokonaisena. <sup>16</sup> Hartmut Hilgenfeld huomauttaa, että Occam varsinaisesti tunsi terminologisesti vain olemisen tavat circumscriptive ja definitive. <sup>17</sup>

Occam erotti oliot, joilla on kvantiteetti, niistä, joilla ei sitä ole. Edellä mainitut ovat olemassa circumscriptive, mutta jälkimmäiset ovat definitive. <sup>18</sup> Occam tarkoitti kvantiteetilla Gordon Leffin mukaan nimenomaisesti sub-

---

16 Ockham 1980, I, q. 4, 47-51. "Circa secundum articulum dico quod esse in loco dupliciter accipitur: circumscriptive, et definitive. Circumscriptive est aliquid in loco, cuius pars est in parte loci, et totum in toto loco. Definitive autem est, quando totum est in toto loco et non extra, et totum est in qualibet parte illius loci; ..."

Ks. myös R. Seeberg 1953a, 790; Hunzinger 1908, 183, 55-59.

17 Hilgenfeld 1971, 331-332.

Vrt. Lienhard 1979, 163 katsoo, että käsitys kolmesta olemisen tavasta localiter eli circumscriptive, definitive ja repletive on nimenomaisesti peräisin Occamilta. Erfurtin luonnonfilosofisessa opetuksessa oli tosin keskeinen asema occamilaisuudella. Scheel 1921, 192-193. Huom. myös Scheel 1921, 194-195.

18 Hunzinger 1908, 184, 4-8.

Ks. myös R. Seeberg 1953a, 789-790.

stanssin avaruudessa ulottuvia osia. <sup>19</sup> Kvantiteetti ei ollut Occamin mukaan substanssista ja kvaliteetista irrallinen asia. <sup>20</sup>

Gabriel Biel toi Reinhold Seebergin mukaan nimenomaisesti termin repletive kuvaamaan Jumalan kaikkiallaolemista kahden luotua todellisuutta koskevan läsnäolemistavan lisäksi. <sup>21</sup> Hilgenfeldin mukaan on myös todennäköistä, että Lutherin opettaja Bartholomäeus von Usingen omaksui tätä kautta kolmen olemisen tavan terminologian. <sup>22</sup> Näin on ymmärrettävä, että kolmen olemisen tavan käsitys oli terminologisesti valmis, kun Luther omaksui sen.

Kristuksen ruumiin kaikkiallaolemiseen on suhtauduttu Lutheria edeltäneessä traditiossa varsin kriittisesti. Tuomas Akvinolainen ei hyväksynyt käsitystä, että Kristus-

---

19 Leff 1975, 208.

20 Ockham 1974, pars I, cap. 44, 105-106. "Istae rationes probant quod quantitas longa, lata et profunda non est res distincta a substantia et qualitate."  
Huom. myös, miten Toivio 1940, 46 kuvailee Occamin käsitystä olemisesta circumscriptive ja diffinitive nimittämällä edellistä "matemaattiseksi" ja jälkimmäistä dynaamiseksi.

21 R. Seeberg 1953a, 790, alaviite 2.  
Näin antaa ymmärtää selvästi myös Hilgenfeld 1971, 199-200, jonka mukaan Biel tosin itse vetosi terminologian esityksessään Hugo von St. Victoriin.  
Vrt. Toivio 1940, 123.

22 Hilgenfeld 1971, 200.  
Usingenin kolmen olemisen tavan terminologiasta ks. Bartholomäeus de Usingen 1543, 67-69.  
Lutherin opettajista Usingenista ja Jodokus Trutfetteristä ks. Junghans 1985, 42.

sen ihmisyyden saisi osallisuuden Jumaluuden kaikkiallaolemiseen. <sup>23</sup> Occam piti tosin Kristuksen ruumiin kaikkiallaolemista mahdollisena, jolloin tämä mahdollisuus perustui Jumalan absoluuttiseen potentiaan (potentia Dei absoluta). <sup>24</sup> Gabriel Biel ei hyväksynyt käsitystä Kristuksen ihmisyyden kaikkiallaolemista. <sup>25</sup>

- 
- 23 Huom. Thomas Aquinas 1956, 69, vasen palsta, Tertia Pars, q. 10, a. 1. "Respondeo dicendum quod, sicut ex supra dictis patet, sic facta est unio naturarum in persona Christi quod tamen proprietates utriusque naturae inconfusa permansit: ita scilicet quod increatum mansit increatum, et creatum mansit infra limites creaturae, sicut Damascenus dicit, in III libro. Est autem impossibile quod aliqua creatura comprehendat divinam essentiam, sicut in Prima Parte dictum est: eo quod infinitum non comprehenditur a finito. Et ideo dicendum quod anima Christi nullo modo comprehendit divinam essentiam."
- 24 Hilgenfeld 1971, 333-334.  
Hunzinger 1908, 184, 18-27 katsoo, että Occam opetti Kristuksen ruumiin "lokaalista" yhdessä paikassa olemista (Unipräsenz) taivaassa ja "ei-kvantitatiivista" monessa paikassa olemista (Multipräsenz) ehtoollisaineissa sekä käsitteli Kristuksen ruumiin kaikkiallaolemista ainoastaan mahdollisuutena, vaikka hän opetti selvästi Jumalan kaikkiallaolemista.  
Ks. myös Sasse 1977, 126-127; Toivio 1940, 48-49.  
Occamin käsityksestä Kristuksen monessa paikassa olemisesta ks. vielä Leff 1975, 599.
- 25 Hilgenfeld 1971, 339-341.  
Hilgenfeld 1971, 203 toteaa, että Gabriel Biel edusti käsitystä, että oleminen repletive on ainoastaan Jumalan luontoon kuuluva ominaisuus.  
Bielin mukaan luotu oliokin voi olla kaikkialla mutta ei luontonsa puolesta (secundum propriam naturam). Siksi Biel erotti kaikkiallaolemisen (esse ubique) ja repletive-tavalla olemisen. Hilgenfeld 1971, 203.  
Hunzinger 1908, 184, 25-29 väittää myös, että Biel ei tunnustanut Kristuksen kaikkiallaolemista, ja Gerson kielsi käsityksen selvästi.  
Lienhard 1979, 172 ja Weber 1962, 151, alaviite 1 ilmaisevat, että Luther näyttää pitävän Bartholomäeus de Usingenia ubikviteetti-oppinsa oppi-isänä, mutta Luther omaksui sen tosiasiaassa Gabriel Bieliltä. Lienhard 1979, 172 mainitsee myös Occamin oppi-isien joukossa. Occamin mainitsee myös Grass 1954, 58, joka muistuttaa samalla,



## 1.2 Ykseydet sekä Kristuksen ja kristityn yhdistyminen

### 1.2.1 "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa mainitut ykseydet

Luther esittelee vuodelta 1528 peräisin olevan "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "predicatio identica" -kappaleessa erilaisia ykseyksiä ja niiden yhteisiä piirteitä. Siksi otamme tämän kappaleen Lutherin jumalallisia yhdistymisiä koskevan tarkastelumme lähtökohdaksi. Kyseisessä kappaleessa Luther ottaa kantaa siihen, onko kahden erilaisen asian esittäminen yhtenä logiikan tai kieliopin vastaista. Hän ottaa esimerkkejä niin Raamatusta kuin yleisestä kielenkäytöstäkin ja haluaa osoittaa, että yhdessä oliossa voi olla useampia olemuksia kuin vain yksi. Hänen mukaansa "ei ole Raamattua eikä järkeä vastaan, että kaksi erilaista luontoa" olisivat yksi asia.<sup>1</sup> Vaikka "predicatio identica" -kappaleen nimi liittyykin kielioppiin tai -filosofiaan ja logiikkaan, sen keskeinen sisältö on kuitenkin selvittää jumalallisessa todellisuudessa esiintyvien ykseyksien (einickeit, unitas) erityisluonnetta.

Vaikka keskiajan logiikan "predicatio identica" -sääntö ei oikeuttanut predikoimaan kahta erilaista asiaa identtisek-

---

että Occam tunsi Kristuksen ruumiin ubikviteetin vain mahdollisuutena. Ubikviteetti-opin taustasta ks. myös Lohse 1980, 57.

1 WA 26, 438, 3 - 439, 2. "Denn es leidet sich widder ynn der schriff noch vernunfft solch predicatio identica de diversis naturis, das ist, das zweyerley unterschiedliche natur solten ein ding sein, ..."

si, Luther toteaa tästä huolimatta, että tietyissä tilanteissa "kaksi erilaista olemusta (wesen) hyvin voi olla ja olla nimeltään yksi olemus".<sup>2</sup> Hän myöntää, että yleensä kaksi erilaista olemusta ei voi olla käsitettävissä yhtenä olemuksena, sillä esimerkiksi, jos olio on "aasi", se ei voi olla samalla kertaa "härkä". Kun kuitenkin tarkastellaan jumalallisen todellisuuden mysteerejä kuten ehtoollista, ne ovat sellaisia, että järki ei kykene arvioimaan niitä.<sup>3</sup> "Predicatio identica" -kappaleessa Luther luettelee näin erilaisia ykseyksiä ja käsittelee niiden luonnetta. Keskeisimmät niistä ovat Kolminaisuuden persoonien yhdessä luonnossa oleva ykseys (natürliche einickeit), Kristuksen persoonassa oleva ykseys (personliche einickeit) sekä Kristuksen ruumiin ja veren sekä leivän ja viinin välillä ehtoollisen sakramentissa oleva ykseys (sacramentliche einickeit).<sup>4</sup>

---

2 WA 26, 439, 29-31. "Und also widder alle vernunfft und spitze Logica halte ich, das zwey unterschiedliche wesen wol ein wesen sein und heissen mügen, ..."

3 WA 26, 439, 6-8, 11-13. "Es ist ia war und kan niemand leucken, das zwey unterschiedliche wesen nicht mügen ein wesen sein, als was ein esel ist, das kan ia nicht ein ochse sein, Was ein mensch ist, kan nicht ein stein odder holtz sein, ... Solchs alles mus alle vernunfft ynn allen Creaturn bekennen, da wird nicht anders aus. Wenn wir nu mit solchem verstand hie yns abendmal komen, so stösset sich hie die vernunfft, ..."

4 WA 26, 440, 21 - 443, 7.  
 Sasse 1977, 45, alaviite 60 toteaa, että Luther käsitti "predicatio identica" -käsitteellä lausetta, jossa subjekti ja (looginen) predikaatti ovat identtiset. Vrt. Toivio 1940, 206 katsoo, että "predicatio identica" merkitsee identtiseksi "julistamista". Predikoimisesta huom. myös Teinonen 1975, 214 ja Lutherin "Wesen" -käsitteestä huom. Toivio 1940, 115. Lutherin "predicatio identica" -käsityksestä yleensä ks.

Historiallinen tilanne, jossa "predicatio identica" -kappale on kirjoitettu, liittyy 1520-luvun spiritualismin vastaiseen taisteluun Kristuksen läsnäolon puolustamiseksi ehtoollisessa. <sup>5</sup> Luther ottaa esille kaksi ehtoollisopin virhetulkintaa, joissa kielletään, että ehtoollisvälineissä

---

Peters 1960, 89-91; 182-183.

- 5 Lutherin spiritualistiset päävastustajat olivat sveitsiläiset teologit Ulrich Zwingli ja Johannes Oekolampadius. Zwinglin teologisesta kehityksestä ks. Blanke 1962, 1953-1954 ja kuolemasta ks. Blanke 1962, 1959. Zwinglin käsitykset olivat perusteissaan spiritualistisia, mikä määräsi hänen oppiaan Jumalan ja maailman välisestä suhteesta. Jumalan ja ihmisen välinen yhteys perustuu siihen, että ihmisen hengellä on "sukulaisuus" Jumalan Hengen kanssa. Ks. Pollet 1965, 1436. Kristuksen persoonana on identtinen hänen Jumaluutensa kanssa, eikä Jumaluus "sulaudu" ihmisyyteen, eli se on ääretön ja ihmisyys äärellinen. Ks. Locher 1962, 1963-1964. Zwinglin käyttämästä alloioosista ks. Lienhard 1979, 154-155. Zwinglin ja Lutherin välille syntyi selvä ristiriita, kun Zwingli asettui 1525 avoimesti Lutheria vastaan ehtoollisopissa. Ks. Lohse 1981, 45. Oekolampadiuksen teologisesta kehityksestä ks. Guggisberg 1960. Oekolampadiuksen spiritualistisen teologian mukaan sakramentti ei vaikuta pelastusta, ainoastaan usko vaikuttaa sen. Uskossa Kristuksen ruumis saadaan henkisesti, sakramentti on tämän merkki, ja "ehtoollisleipä jää siksi, mitä se on ollut". Ks. Iserloh 1962b, 1126. Luther kritikoi Andreas Bodenstein Karlstadtia ja Thomas Müntzeriä ennen kiistaa Zwinglin ja Oekolampadiuksen kanssa. Karlstadtin teologisesta kehityksestä ks. Hertzsch 1959; Barge 1901, 77-78 ja Müntzerin ks. Franz 1960; Iserloh 1962a. Karlstadtin vaikutuksesta Lutherin ja Zwinglin ehtoolliskiistaan ks. Vasella 1960, 1364. Lutherin käsitys ehtoollisen reaalista luonteesta on syynä hänen spiritualismin vastaiseen kritiikkiinsä. Ehtoollisessa asetussanat "tämä on minun ruumiini" on otettava kirjaimellisesti. Johannes Oekolampadius käsittää Lutherin mukaan sanat "minun ruumiini" sanoiksi "minun ruumiini merkki" (mein leibs zeichen), Zwingli sanan "on" sanalla "merkitsee" (deutet) ja Karlstadt sanan "tämä" tarkoittamaan historiallisen Kristuksen ruumista. Ks. WA 23, 89, 32 - 91, 9; 107, 19 - 109, 17; WA 18, 701, 8-10. Ks. myös WA 11, 434, 30 - 435, 17; WA 23, 209, 33 - 211, 8. Ks. myös Grötzingen 1980, 116-118. Zwinglin perusteluista, miksi "est" on sama kuin "significat" ks. Grötzingen 1980, 107-110.

voisi olla kaksi erilaista olemusta samassa entiteetissä. Lutherin kritikoimaa aristotelisen filosofian pohjalle rakentuvaa ehtoollisoppia hän nimittää "solistien" käsitykseksi, koska ehtoollisessa myönnetään olevan Kristuksen ruumis, mutta siinä ei myönnetä olevan leipää. Päinvastaisena esimerkkinä Luther mainitsee 1300-luvulla eläneen englantilaisen teologin John Wycliffin, jonka käsitys on Lutherin mukaan sellainen, että ehtoollisessa on leipä, mutta siinä ei ole Kristuksen ruumista. Asiallisesti Luther arvostelee kuitenkin myös oman aikansa spiritualisteja, koska heillä on Lutherin Wycliff-tulkinnan kanssa analoginen näkemys. 6

---

6 WA 26, 439, 13-25. "Denn sie findet, das hie zwey unterschiedliche wesen als brod und leib werden fur ein ding odder wesen gesprochen ynn diesen worten 'Das ist mein leib', Da schüttelt sie den kopff und spricht: Ey, Es kan und mag nicht sein, Das brod sol leib sein, Ists brod, so ists brod, Ists leib, so ists leib, der eins, welchs du wilt. Hie haben nu die Sophisten den leib behalten und das brod lassen faren und sprechen: Das brod vergehe und verlasse sein wesen uber den worten, Und das wörtlin 'Das' zeige nicht auffs brod, sondern auff den leib Christi, da der text spricht 'Das ist mein leib'. Vigleph widderumb ficht dagegen und behelt brod und lest den leib faren, spricht, das wörtlin 'Das' zeige auffs brod und nicht auff den leib. Also haben sich diese spitze köpffe an einander gewetzt, Das die Sophisten haben müssen ein wunderzeichen ertichten, wie das brod vergehe und lasse sein wesen zu nicht werden." Wycliffin mukaan ehtoollisessa on kyseessä ainoastaan "praedicatio habitudinalis", eivätkä ehtoollisen asetusanat sisällä mitään olemusarvostelmia subjektista eli Kristuksen ruumiin ja veren olemisesta ehtoollisvälineissä. Ks. Hilgenfeld 1971, 50-51. Tosin Kristuksen ruumiin suhteesta leipään on olemassa "hengellinen preesenssi". Ks. Hilgenfeld 1971, 59. Sen, että Wycliff olisi opettanut reaali-preesenssiä Kristuksen ruumiin ja ehtoollisaineiden välillä, kieltävät myös Sasse 1977, 44-46; Köstlin 1901a, 464; Toivio 1940, 71. Vrt. Crompton 1965, 1280. Ks. myös M. Schmidt 1962, 1850. Sen sijaan Kristuksen persoonassa luonnot muodostavat reaalin ykseyden, jolloin niiden välillä on myös "praedi-

Lutherin "predicatio identica" -kappale sisältää ennen kaikkea käsityksen jumalallisten ykseyksien luonteesta. Kyseisessä kappaleessa Luther mainitsee erilaisten asioiden esittämisestä yhtenä kuitenkin myös tulkinnan, joka on hänen mukaansa sopusoinnussa paitsi Raamatun myös normaalin järjen ja "oikean logiikan" kanssa. Nimittäin tällaista esiintyy myös "yleisessä kielessä".<sup>7</sup> Lutherin mukaan kielioissa toisinaan nimitetään kahta erilaista asiaa, ikään kuin ne olisivat yksi asia, ja kyseessä on "synekdokee". Tätä esiintyy tosin myös Raamatussa.<sup>8</sup>

Synekdokee on varsin usein Lutherin teologiassa esiintyvä kielikuva eli trooppi. Sitä käytettäessä joko mainitaan jokin kokonaisuus ja tarkoitetaan vain sen osaa tai maini-

---

catio identica". Ks. Hilgenfeld 1971, 51-52.  
 Vrt. Lutherin näkemyksestä poikkeava Heidelbergin Katechismus 1967, 32. "... das heilig brodt im Abendmal nit der leib Christi selbst, wiewol er nach art vnd brauch der Sacramenten, der leib Christi genennet wird." Luther on itse hyvin pidättyväinen nimittämään ehtoollisen sakramentin ykseyden Kristuksen ruumiiksi (vereksi) predikoitavaa leipää (viiniä) merkiksi, koska tämä aiheuttaa spiritualistisia virhetulkintoja. Sen sijaan tulkittaessa käsite "merkki" tarkoittamaan "olemuksellista merkkiä", pitäydytään Lutherin mukaiseen käsitykseen. Ks. Mannermaa 1981, 72. Ks. myös Metzke 1961, 177. Vrt. keskenään esim. WA 26, 275, 29-30 ja WA 23, 213, 36 - 215, 1 toisaalta ja WA 11, 450, 7-9 toisaalta. Ks. myös Prenter 1954, 254-264.  
 Bartholomäeus von Usingenin figura-käsityksestä ks. Hilgenfeld 1971, 158-160.

<sup>7</sup> WA 26, 440, 10-20.

Huom. myös WA 26, 438, 3 - 439, 2.

<sup>8</sup> WA 26, 444, 1-3. "Solche weise zu reden von unterschiedlichen wesen als von einerley, heissen die grammatici Synecdochen, und ist fast gemein nicht allein ynn der schrift, sondern auch ynn allen sprachen, ..."

taan osa jostakin ja tarkoitetaan kokonaisuutta. <sup>9</sup> Luther tarjoaa esimerkkinä "rahakukkaron", jota voidaan puheessa nimittää "kullaksi", vaikka rahakukkaro itse onkin nahkaa ja kulta on vain sen sisällä. <sup>10</sup> Eri kielissä esiintyvä yhdistymisen ilmaise mistapa on siten asia, jolla Luther haluaa osoittaa häntä vastustavien teologisten näkemysten olevan jo loogisesti eikä vain teologisesti virheellisiä. Luther on kuitenkin esitellyt erikseen ne yhdistymisen tulkinnat, joissa on kyse jumalallisista mysteereistä, niistä, joissa on kyse inhimillisestä esimerkistä.

Lutherin mielestä on väärin vedota loogisiin periaatteisiin jumalallisen todellisuuden yhdistymisiä käsiteltäessä, ellei tunneta ensin kieliopillista merkitystä. Kun kieliopissa kaksi erilaista luontoa tai olemusta esitetään yhtenä olemuksena, niin ne ovat yksi olemus huolimatta siitä, että logiikan mukaan voidaan tarkastella vain kahta eri olemusta. Luther ei sinänsä huomautta mitään loogisia periaatteita vastaan, vaan toteaa ainoastaan, että niitä ei saa käyttää

---

9 **Mannermaa** 1983, 12-13; **Teinonen** 1975, 261. Synekdokeen historiasta ks. **Hilgenfeld** 1971, 357-358, alaviite 95. Synekdokeesta ks. myös **Peters** 1960, 90-91 ja troopista yleensä ks. **Teinonen** 1975, 276.

10 **WA** 26, 444, 30-36. "Und der beutel ist hie nicht mehr schlecht ledder odder beutel, sondern ein gold ledder odder geldbeutel. Wenn du aber das gantze wilt also zurtrennen, gold und ledder von einander thun, so ist freylich ein iglich stück fur sich selbs, und müssen denn wol anders von der sachen reden, also: Das ist gold, Das ist ledder, Das ist wein, Das ist fass, Aber lestu es gantz bleiben, so mustu auch gantz davon reden, zeigen auff fass und beutel und sagen: Das ist gold, das ist wein, umb der einickeit willen des wesens, ..."

väärin eli soveltaa sellaisella alueella, jossa kielioppi jo esittää kaksi erilaista olemusta yhtenä. <sup>11</sup>

Pyhän Kolminaisuuden ykseydessä (natürliche einigkeit) vanhan patristisen opin mukaisesti Jumala on Isä, Jumala on

---

11 WA 26, 443, 8-16, 25-28. "Es hat den spitzen Vigleph und die Sophisten betrogen die unzeitige Logica, das ist, sie haben die Grammatica odder rede kunst nicht zuvor angesehen, Denn wo man wil Logica wissen, ehe man die Grammatica kan, und ehe leren denn hören, ehe richten denn reden, da sol nichts rechts ausfolgen. Die Logica leret recht, Das brod und leib, taube und geist, Gott und mensch unterschiedliche natur sind, Aber sie solt zuvor auch die Grammatica hören zur hülffe, Welche leret also reden ynn allen sprachen: Das wo zwey unterschiedliche wesen ynn ein wesen komen, da fasset sie auch solche zwey wesen ynn einerley rede, ... Denn hie mus man nicht reden, nach dem die wesen unterschieden und zweyerley sind an yhn selbs, wie Vigleph und die Sophisten die Logica unrecht brauchen, sondern nach ... dem wesen der einigkeit, nach dem solche unterschiedliche wesen einerley wesen sind worden, ein iglichs auff seine weise."

Spiritualisteja Luther kutsuu "oppimattomiksi loogikoiksi". WA 26, 439, 2-3.

Hilgenfeld 1971, 59-60 toteaa, että Lutherin mukaan ehtoollisen asetussanat ovat "puhetapahtuma" (Spracherignis), joka asettuu logiikan edelle.

Logiikan asettamisesta sanan alapuolelle Lutherin teologiassa ks. Lienhard 1979, 165.

Martikainen 1987, 40 toteaa oikein, että Luther hyväksyi syllogismin oikeutuksen loogisena apukeinona, mutta sillä ei saanut olla absoluuttista merkitystä, ja näin Luther seurasi sitä skolastista perinnettä, jossa teologia ja syllogistinen tiede erotetaan toisistaan.

Syllogistisen ajattelun pätemättömyyttä Lutherin kolminaisuusopissa osoittaa esim. WA 39 II, 4, 28-31. "18. Iste syllogismus communis: Omnis essentia divina est pater. Filius est essentia divina. Ergo filius est pater, est bonus. 19. Sed praemissae sunt verae, et conclusio falsa, et verum vero hic prorsus non consonat." Lutherin mukaan siis syllogismi on sinänsä tosi, mutta sillä ei ole käyttöä kyseisessä opinkohdassa, vaan sen soveltaminen on virheellistä.

Logiikan soveltumattomuudesta Lutherin kolminaisuusoppiin ks. Hägglund 1955, 46-48.

Hilgenfeld 1971, 353 toteaa myös, että Lutherille eivät yleensä loogiset käsitteet olleet mikään itseisarvo, vaan taustalla oli kristologisten asioiden perustelu.

Poika, ja Jumala on Pyhä Henki, sekä Isä on Jumala ja niin edelleen.<sup>12</sup> Lutherin mukaan Kolminaisuuden persoonat ovat erillisiä; mitkään luodut eivät ole keskenään niin erillisiä ja sekoittamattomia kuin Kolminaisuuden persoonat. Toisaalta ei edes yksittäinen luotu asia ole niin yhtenäinen "olemus" kuin Jumala. Tämä ylittää järjen käsityskyvyn ja on ihmeellisempää kuin tilanne, jossa "halko" olisi "kivi".<sup>13</sup> Luther ei siis missään tapauksessa pidä Pyhässä Kolminaisuudessa olevaa ykseyttä vertauskuvallisena tai näennäisenä, vaan se on täysin reaalin.

Yleensä "predicatio identica" -kappaleessa mainitun ykseyden olemus on eri kuin ykseyden muodostavien entiteettien olemukset, jotka ovat myös keskenään erilaisia. Kolminaisuuden persoonista ei tule yhtä persoona, kun yleensä erilaisista entiteeteistä tulee yksi persoona tai olio, vaan pikemminkin kolme entiteettiä on yksi luonto. Kolminaisuudessa on vai yksi olemus, mutta hänellä on kolme persoona. Kolminaisuuden itsensä samoin kuin kunkin hänen persoonansa olemukset (wesen) ovat identtiset. Kuitenkin

---

12 WA 26, 441, 5-8. "Gleich wie aus der natürlichen einigkeit ynn der Gottheit entspringet diese rede, das Gott sey der Vater, Gott sey der son, Gott sey der heilige geist, und widderumb, der Vater sey Gott, der Son sey Gott u."

13 WA 26, 440, 23-28. "Hie wird von der einigen Gottheit gesprochen, das sie sey dreyerley, als drey persone, Welchs gar viel höher und herter widder die vernunft ist, denn das holtz stein sey, Denn freylich holtz an yhm selber nicht so ein einig wesen hat als die Gottheit, Und widderumb holtz und stein nicht so gewis und unermischlich unterschieden sind, als die personen sind."



Pyhän Kolminaisuuden ykseys kelpaa Lutherin mukaan perusteluksi, että erilaisten olioiden esittäminen yhtenä olemuksena ei ole vastoin Raamattua. Se on kuitenkin tässä yhteydessä toisaalta "liian korkea" artikla. <sup>14</sup>

Kristuksen persoona on Lutherin mukaan Jumaluuden toisen persoonan ja ihmisen muodostama ykseys (personliche einickeit). Jumala ja ihminen ovat paljon erilaisempia asioita kuin "leipä" ja "ruumis" tai yleensä mitkä tahansa kaksi erilaista luotua entiteettiä. <sup>15</sup> Yksi persoona eli ykseys ei synny luontojen olemuksien ykseydestä. Ykseys ei siis synny siitä, että luonnot olisivat identtiset. Sen sijaan ykseys on yhden persoonan olemuksessa, jolla on kaksi erilaista luontoa. Tästä seuraa väite, että Jumala on ihminen ja ihminen on Jumala. <sup>16</sup>

---

14 WA 26, 440, 28-33. "Kan nu hie die einickeit der natur und des wesens machen, das unterschiedliche personen dennoch einerley und ein wesen gesprochen werden, so mus es freylich nicht widder die schrifft noch artickel des glaubens sein, das zwey unterschiedliche ding einerley odder ein wesen gesprochen werden als brod und leib. Es sey aber gleich dieser artickel zu hoch, wir wollen einen andern fur uns nemen."

15 WA 26, 440, 38-41. "Dennoch ist mensch und Gott viel unterschiedlicher und weiter von einander und widdernander denn brod und leib, fewr und holtz odder ochs und esel, Wer macht hie, das zwo so unterschiedliche natur ein wesen werden und eine die ander gesprochen wird?"

16 WA 26, 440, 41 - 441, 5. "On zweifel nicht die wesentliche einickeit der natur (denn es sind zwo unterschiedliche natur und wesen), sondern die personliche einickeit, Denn obs gleich nicht einerley wesen ist nach den natur, so ists doch einerley wesen nach der person, Und entspringt also hieraus zweyerley einickeit und zweyerley wesen (als ein natürliche einickeit und personliche einickeit), Und so fort an, aus der personlichen einickeit entspringet solche rede, das Gott ...

Kristuksen persoonassa Luther ei siis esitä luontoja olemuksiltaan identtisinä eikä katso yhdessä luonnossa olevan useita persoonia, joten ykseyden yliluonnollisuuden aste on alempi kuin Pyhässä Kolminaisuudessa. Näin Kristuksen persoonassa soveltuu "predicatio identica" -kappaleen ykseyden käsityksen yleiseen määritelmään, jonka mukaan yhtenä olemuksena esitetään erilaisia olemuksia.

Pyhässä ehtoollisessa muodostavat Kristuksen ruumis ja ehtoollisleipä ja samoin myös Kristuksen veri ja ehtoollisviini ykseyden (sacramentliche einickeit). Tässä on kyseessä "predicatio identica" -kappaleen yleisen säännön tapaan ykseydestä, jossa kaksi erilaista olemusta (wesen) muodostavat ykseyden, sillä "leipä" ja "ruumis" ovat erilaisia olemuksia. Luther kuitenkin eksplisiittisesti mainitsee ykseyden olevan erilaisen, kuin sekä Pyhän Kolminaisuuden että Kristuksen persoonan ykseydet ovat. <sup>17</sup>

---

mensch und mensch Gott ist, ..."

Lutherin ajatuksenkululla on tässä yhteydessä yhdenmukaisuutta Pyhän Kolminaisuuden ykseyden perusteluihin nähden. Molempien ykseyksien perusteluissahan korostetaan mitä erilaisimpien asioiden olemista yhtenä. Sekä Kolminaisuuden persoonat että Kristuksen luonnot ovat erilaisempia kuin kaksi erilaista luotua entiteettiä. Kolminaisuudessa ero on siis kuitenkin persoonien välillä ja Kristuksen luonnoissa olemusten välillä. Näin Kolminaisuuden eri persoonilla on yksi olemus. Kristuksen persoonassa olemukset ovat täysin erilaisia, mutta ne muodostavat yhden persoonan.

17 WA 26, 442, 20-26. "Warumb solt man denn nicht viel mehr auch ym abendmal sagen 'Das ist mein leib', ob gleich brod und leib zwey unterschiedliche wesen sind, und solch 'das' auff's brod deute? Denn hie auch eine Einickeit aus zweyerley wesen ist worden, die wil ich nennen Sacramentliche Einickeit, darumb das Christus leib und brod uns alda zum sacrament werden gegeben,

Luther mainitsee "predicatio identica" -kappaleessa Kolminaisuuden, Kristuksen persoonan ja ehtoollisen lisäksi myös kaksi muuta ykseyttä. Psalmissa (104:4) mainitaan Jumalan tekevän tuulet sanansa saattajiksi ja tulenliekit palvelijoikseen, minkä tähden Luther katsoo olevan kyseessä ykseyden, jonka muodostavat enkeli toisaalta ja esimerkiksi tuuli tai tulen liekki toisaalta. <sup>18</sup> Luther kutsuu tätä ykseyttä vaikutukseen perustuvaksi ykseydeksi (wirckliche einickeit), koska enkeli ja tämän omaksuma "hahmo" "saavat aikaan yhdenlaisen teon". <sup>19</sup> Toinen tyyppi Lutherin tässä yhteydessä mainitsemista ykseyksistä on muodostunut Pyhän Hengen ja Jordan-virran yläpuolella Kristuksen päälle laskeutuneen kyyhkysen, ensimmäisenä helluntaina olleiden merkkien tai muiden Pyhän Hengen näkyvien esiintymismuotojen välille. <sup>20</sup> Luther kutsuu tätä ykseyttä muotoon perustuvaksi ykseydeksi (formliche einickeit), koska Pyhä Henki

---

Denn es ist nicht eine natürlich odder personliche einickeit wie ynn Gott und Christo, ..."  
 Sommerlath 1930, 37-38 toteaa kuitenkin oikein ehtoollisessa olevan ykseyden olevan läheisessä yhteydessä Kristuksen persoonan ykseyden kanssa, jos sitä verrataan Kolminaisuuden ykseyteen.

18 WA 26, 441, 9-22.

19 WA 26, 441, 23-28. "Hie ist nu auch eine einickeit der zwey unterschiedlichen wesen, nemlich des engels und der flammen, Ich weis nicht, wie sie zu nennen ist, Es ist nicht eine natürliche einickeit, wie ynn der Gottheit Vater und son eine natur sind, Auch nicht eine personliche einickeit, wie Gott und mensch eine person ist ynn Christo, Las sie gleich heissen Wirckliche einickeit, darumb das der Engel und seine gestalt einerley werck ausrichten, ..."

20 WA 26, 442, 8-11.

ilmoitti itsensä kyseisillä muodoilla. <sup>21</sup>

Pyhän Hengen ja kyyhkysen ykseys on siinä mielessä analoginen Kristuksen persoonan ykseyden kanssa, että siinä Jumaluuden joku persoona muodostaa välittömän ykseyden luodun todellisuuden entiteetin kanssa. Enkelin ja tulenliekin ykseys on sikäli erilainen, että siinä ykseyden osapuolet ovat molemmat luodun todellisuuden entiteettejä. Kyseinen seikka pätee asiallisesti myös ehtoollisen ykseyteen, koska tarkasti ottaen ykseyden muodostavat Kristuksen ruumis ja leipä. Toisaalta taas Kristuksen ihmisyyys on ykseys hänen Jumaluutensa kanssa, joten Jumaluus kuuluu joka tapauksessa kyseisen ykseyden yhteyteen.

Lutherin mukaan erilaisissa ykseyksissä kaksi erilaista asiaa tulevat niin voimakkaasti yhteen, että niistä muodostuu uusi yhtenäinen "olemus" (wesen), joksi niitä oikein kutsutaan, vaikka alkuperäiset olemukset säilyttävätkin omat yhtenäiset olemuksensa. <sup>22</sup> Kun ehtoollisessa ja muissa ykseyksissä kaksi erilaista olemusta tulevat yhteen, "ne menettävät eronsa" sikäli, kuin on kysymys uudesta olemuk-

---

21 WA 26, 442, 16-18. "Wolan sie heisse gleich Formliche einickeit, darumb das der heilige geist sich ynn solcher form hat offenbarn wollen, ..."

22 WA 26, 443, 29-32. "Denn es ist auch ynn der warheit also, das solche unterschiedliche natur so zu samen komen ynn eins, warhafftig ein new einig wesen kriegen aus solcher zu samen fugung, nach welchem sie recht und wol einerley wesen heissen, ob wol ein iglichs fur sich sein sonderlich einig wesen hat, ..."

sesta. 23

Luther käyttää siis käsitettä "olemus" (wesen) sekä niistä, jotka muodostavat ykseyden, että siitä ykseydestä, joka tämän perusteella muodostuu. Luther pitää syntyvää ykseyttä yhtä reaalisena, kuin hän pitää alkuperäisiä olemuksia. Lutherin painotus on nimenomaisesti siinä, että kaksi erilaista olemusta todella ovat yksi olemus. Hän edellyttää, että alkuperäisiä olemuksia ei hävitetä, mutta niitä ei myöskään saa erottaa toisistaan. Näin ykseys on myös täysi ja itsenäinen olemus; se ei ole kuitenkaan kumpikaan alkuperäisistä.

Lutherin "Vom Abendmahl Christi" -teoksen maininnoissa eri ykseyksistä on ikään kuin iduillaan oleva pohja erilaisten yhdistymisten kokonaisjärjestelmälle. Luther ei kuitenkaan itse ota tehtäväkseen konstruoida teologisesta ontologiastaan kokonaisjärjestelmää eikä kehittele ykseyksien vertailua tämän pidemmälle.

### 1.2.2 Kristuksen persoona sekä Kristuksen ja kristityn unio

Koska "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "predicatio identica" -kappaleen ykseyksien ontologisen luonteen kuvaileminen on varsin suppeaa, meidän on etsittävä jumalallisen yhdis-

---

23 WA 26, 445, 4-5. "Doch wo sie zu samen komen und ein new, gantz wesen werden, da verlieren sie yhren unterscheid, so fern solch new einig wesen betrifft, ..."

tymisen ajatuksia myös muualta Lutherin tuotannosta. Tarkastelemme nyt sitä, millaisia yhtäläisyyksiä on löydettävissä Kristuksen ja kristityn yhdistymisestä ja Kristuksen kahden luonnon välisestä ykseydestä. Samalla voimme saada syvemmän analyysin Lutherin käsityksestä Kristuksen persoonassa olevasta ykseydestä kuin pelkästään "predicatio identica" -kappaleen perusteella. Perustamme nyt tarkastelumme etenkin erääseen Lutherin saarnaan Johanneksen evankeliumista vuodelta 1530 ja 1530-luvun Galatalaiskirjeen kommentaariin. Molempien syntyajankohta on lähellä "Vom Abendmahl Christi" -teosta.

Luther kirjoittaa Johanneksen evankeliumiin pohjautuvassa saarnassaan, että Kristuksesta ja kristitystä tulee yksi ruumis samalla tavalla, kuin Kristuksen Jumaluudesta ja ihmisyydestä tulee yksi persoona. Kristus ja kristitty muodostavat "yhden ruumiin ja lihan", sillä Kristuksen "liha" on kristityssä ja päin vastoin. Tämä yhdistyminen ei ole "niin korkea ja suuri" kuin Kristuksen luontojen muodostama persoona, jossa ihminen "on Isän ja Pyhän Hengen kanssa ikuinen Jumala". Tässä Luther nimittää eksplisiittisesti Kristuksen ja kristityn suhdetta yhdistymiseksi eli unioksi (vereinigung).<sup>24</sup>

---

24 WA 33, 232, 24-39, vasen palsta. "Undt wie nun eine unzertrenliche person gemacht ist aus Christo, der gott undt Mensch ist, also wirdt nun aus Christo undt uns auch ein leib undt fleisch, das sein fleisch in uns undt unser fleisch in ihm ist, das ehr auch wesentlich wohnhaftig in uns ist, sein fleisch undt blutt etc. Aber das ist eine andere vereinigung den eine personliche vereinigung, sie ist nicht so hoch undt gros als die, do

Luther ei tässä siis eksplisiittisesti nimitä Kristuksen ja kristityn yhdistymistä ykseydeksi (einickeit). Kuitenkin tämä unio vastaa "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "predicatio identica" -kappaleen ykseyden yleisiä tunnusmerkkejä, koska siinä Kristuksesta ja kristitystä tulee yksi "ruumis".<sup>25</sup>

Galatalaiskirjeen kommentaarissa Kristuksen läsnäolo kristityssä ja tähän liittyvä unio kuuluvat erottamattomasti itse uskon käsitteen yhteyteen. Siihen kuuluu osanaan "sydämen luottamus" Kristukseen, mutta pohjimmiltaan usko merkitsee aina "Kristukseen tarttumista" ja "yksin hänessä eikä missään sen ohella olevassa asiassa kiinni riippuneena olemista". Näin tällaisella "sydämellä" eli ihmisellä on "Kristuksen olemistodellisuus" (forma).<sup>26</sup> Usko merkitsee, että ihminen on Jumalan kanssa "samanlainen" ja hänellä on Jumalan eli Kristuksen olemistodellisuus.<sup>27</sup>

---

Christus warhafftiger mensch mit dem vater undt dem heiligen geist ewiger gott ist, aber doch, das Christus der herr durch sein fleisch undt blutt mit uns ein leichnam werde, ..."

25 **Grass** 1954, 122-123 toteaa eksplisiittisesti oikein Kristuksen ja uskovan subjektin yhdistymisen kuuluvan "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa mainittujen ykseyksien kanssa samaan ryhmään. Kristuksen ja uskovan subjektin yhdistymisestä ks. myös **Peters** 1960, 121; **Schwab** 1977, 247-248; **Sommerlath** 1930, 85-87.

26 **WA** 40 I, 649, 21-23. "Est autem forma Christiani animi fides seu fiducia cordis, quae apprehendit Christum, illi soli adhaeret et nulli praeterea rei. Cor tali fiducia praeditum habet veram formam Christi." Ks. myös **WA** 40 I, 303, 14-29.

27 **WA** 40 I, 650, 29-31. "Qui hoc credunt, sunt similes Dei,

Kristuksen luontojen suhdetta tarkasteltaessa Luther mainitsee, että Jumaluus ja ihmisyyys ovat "yhtenäinen ja erottamaton persoona", vaikka ne eivät olekaan luontonsa puolesta yhtenäinen olemus. Kun joku tarttuu Kristuksen ihmisyyteen, hän samalla tarttuu Kristuksen Jumaluuteen. Inhimillisessä todellisuudessa tätä voisi verrata sokerin ja veden väliseen suhteeseen, koska sokeri liuetessaan veteen muodostaa tämän kanssa yhden asian, jolloin niitä ei voida erottaa. Lutherin mukaan tämä ei ole tietenkään täydellinen vertaus. <sup>28</sup> Samalla tavalla Kristuksen ihmisyyden ja Jumaluuden suhdetta voidaan verrata rautaan ja tuleen. Kuten kosketettaessa hehkuvan raudan tulta kosketetaan myös rautaa itseään, kosketettaessa Kristuksen inhimillisen luonnon ihoa kosketetaan myös itse Jumalaa. <sup>29</sup> Vaikka inhimillises-

---

hoc est, per omnia de Deo cogitant, ut in corde affectus est, habent eandem formam in animo quam Deus vel Christus."

Vajta 1952, 10-11 identifioi uskon ja Kristuksen yhdistymisen ihmiseen. Kristuksen läsnäolon tavasta uskossa huom. Vajta 1952, 228.

Grass 1954, 42 identifioi oikein uskon ja Kristuksen asumisen kristityn sydämessä.

28 WA 33, 232, 3-21, vasen palsta. "Dan die Menschheit undt Gottheit ist wohl nicht ein Naturlich einig wesen, dennoch seindt sie in der einigen undt unzertrenlichen person, gleich wie Zuckerwasser ist wasser, aber also vermendet mit dem Zucker, das niemandts itzt kan Zucker undt wasser voneinander scheiden, ob wol da zweierlei Naturen seindt. Wiewol es nicht eine volkommene gleichnis ist, aber sie gildt alhier, das Christus, unser warhafftiger heilandt eine solche person sei, die gott undt Mensch ist, das, wen man die Menschheit Christi ergreiff, so hat man auch eitel gottheit ergriffen, gleich wie im Zuckerwasser du eittel Zucker shulest. Also wirdt aus der gottheit undt Menschheit des herrn Christi auch eine kuchen."

29 WA 40 I, 417, 15-18. "Sit ergo in Theologia fides perpetuo divinitas operum et sic perfusa per opera, ut



sä todellisuudessa olevilla olioiden yhdistymisillä on epäilemättä tietynlainen analogia jumalallisten yhdistymisten kanssa, Luther ei siis samaista niitä keskenään.

Luther toteaa eksplisiittisesti Khalkedonin konsiilin päätöksen mukaisella tavalla, että luonnot ovat "sekoittamattomia" (*inconfusae et impermixtae*), eikä Jumaluus ole ihmissyötä. Kun hän toisaalta tällä tavalla myöntää Kristuksen luonnot perusolemuksiltaan erilaisiksi, hän myös samalla khalkedonilaisen ratkaisun mukaisesti painottaa luontojen erottamattomuutta toteamalla, että ihminen on Jumala. <sup>30</sup>

Koska Lutherin mukaan Kristuksen luonnot säilyttävät alkuperäiset olemuksensa, tämän periaatteen kanssa sopusoinnussa hän toisaalta mainitsee, että luomisen yhteydessä jumalallinen luonto suoritti kaiken eikä inhimillinen luonto ollut yhteistyössä. <sup>31</sup> Lutherin ajattelu noudattaa Khalke-

---

divinitas per humanitatem in Christo. Qui in ferro ignito attingit ignem, ferrum attingit. Ita qui tetigit cutem Christi, vere Deum tetigit."

30 WA 40 I, 427, 14-22. "Sic Christus secundum divinitatem et substantia vel natura divina et aeterna sine principio, Humanitas vero est natura in tempore creata. Hae duae naturae in Christo sunt *inconfusae et impermixtae* et utriusque proprium est di...stincte intelligendum. Humanitatis est incepisse in tempore, Divinitatis est esse aeternum sine principio; Et tamen conveniunt haec duo et incorporatur divinitas sine principio in humanitatem cum principio. Ut ergo distinguere cogor inter humanitatem et divinitatem et dicere: Humanitas non est divinitas, Et tamen homo est Deus, ..."

31 WA 40 I, 417, 29-31. "Ut regnum divinitatis traditur Christo homini non propter humanitatem sed divinitatem. Sola enim divinitas creavit omnia humanitate nihil co-

donin kirkolliskokouksen Kristuksen luontojen suhteelle antamia termejä sekoittamatta, muuttamatta, jakamatta ja erottamatta.

Kristuksen ja uskovan subjektin yhdistymisessä esiintyy myös ominaisuuksien kommunikoitumista. Kristuksen ominaisuudet kommunikoituvat uskovalle subjektille. Kristitty saa Lutherin mukaan Kristuksen "mahdin", "voiman" ja "vanhurskauden", sillä Kristus pysyy kristityssä niin, että synti eikä mikään muukaan paha voi vahingoittaa häntä. <sup>32</sup> Jumala kommunikoi näin kaikki hyvyytensä ominaisuudet kristitylle ja kukistaa yksityisessä ihmisessä kaikki synnin seuraukset.

Mitä hyvänsä joku tekee kristitylle, sen hän tekee Lutherin mukaan Kristukselle itselleen, sillä Kristus ja kristitty ovat yksi "ruumis" tai "olemus". <sup>33</sup> Vaikka Lutherin mukaan

---

operante; ..."

32 WA 33, 228, 14-25, vasen palsta. "So ist nun das eine kostliche wonung undt ruhm, das wir arme Sunder durch den glauben an Christum ihnen haben in uns mit seiner macht, krafft, stercke undt gerechtigkeit undt weisheit. Den also stehet alhier geschrieben: wer do gleubet an mich, in dem bleibe ich. Ehr ist unser, das uns Sunde, todt, teuffel undt weltt mit aller ihrer schalckheit nicht schaden sollen noch uns so verzagt undt blöde machen."

33 WA 33, 233, 9-17, vasen palsta. "Also seindt wir auch mit Christo in einen leib undt wesen kommen undt vereiniget, das, was mich gutts oder böses angehet, das gehet ihn auch an. Wen ich dich schlage oder dir leidt thue oder dich ehre, so schlage ich Christum oder thue Christo selbst leidt oder ehre, den was einem Christen geschicht, das geschicht Christo selbst."

Kristusta ei voida nähdä, niin juuri uskossa läsnäoleva Kristus on ihmisen vanhurskaus, jolloin Kristus ei ole ainoastaan uskon kohde, vaan hän on siis koko uskonelämän sisältö. <sup>34</sup>

Kuten Kristuksen persoonassa ja Kristuksen ja krisityn välisessä uniossa luonnot ovat toistensa kanssa yhteydessä, niin samoin on laita ehtoollisessa. Kristuksen ruumis ei ole "predicatio identica" -kappaleen mukaan ehtoollislevissä näkyvällä tavalla ja pureskeltavissa kuin "liha" yleensä, mutta sakramentissa olevan ykseyden tähden leivän pureminen tarkoittaa sitä, että sama tulee tehdyksi myös Kristuksen ruumiille. <sup>35</sup> Kristuksen persoonan ykseydestä ja ehtoollisesta otetut esimerkit osoittavat, että Luther käsittää jumalallisten ykseyksien osapuolten omalaatuisten ominaispiirteiden koskettavan toinen toisiaan, vaikka alkuperäiset entiteetit ovat ja pysyvät täysin erilaisina.

---

34 WA 40 I, 228, 34 - 229, 21. "Sic ut Christus sit obiectum fidei, imo non obiectum, sed, ut ita dicam, in ipsa fide Christus adest. Fides ergo est cognitio quaedam vel tenebra quae nihil videt, Et tamen in istis tenebris Christus fide apprehensus sedet, Quemadmodum Deus in Sinai et in Templo sedebat in medio tenebrarum. Est ergo formalis nostra iustitia non charitas informans fidem, sed ipsa fides et nebula cordis, hoc est, fiducia in rem quam non videmus, hoc est, in Christum qui, ut maxime non videatur, tamen praesens est."

35 WA 26, 442, 35-38. "Und bleibt doch allwege war, das niemand Christus leib sihet, greifft, isset odder zubeisset, wie man sichtbarlich ander fleisch sihet und zubeisset, Denn was man dem brod thut, wird recht und wol dem leibe Christi zu geeigent umb der sacramentlichen einickeit willen."

Kristuksen persoonan ja ehtoollisen sakramentin ykseyden perusteluista "predicatio identica" -käsitykseen nähden 1520-luvun alussa huom. Hilgenfeld 1971, 417-418.

Vaikka Luther ei rakennakaan yhdistymisistä kokonaisjärjestelmää, hän vertailee erilaisia ykseyksiä tai yhdistymisiä monessa kohdassa tuotantoaan. <sup>36</sup>

### 1.3 Erilaiset läsnäolon ilmentymät

#### 1.3.1 Läsnäolemisen tavat localiter, diffinitive ja repletive "Vom Abendmahl Christi" -teoksessa

"Vom Abendmahl Christi" -teoksen kolmen läsnäolemisen tavan käsityksen mukaan entiteetit voivat olla kolmella tavalla yhdessä paikassa. <sup>1</sup> Ensimmäinen läsnäolemisen tapa on nimeltään localiter (paikallisesti) tai circumscriptive (tarkkarajaisesti), joiden saksankielinen vastine tarkoittaa tavoitettavasti (begreiflich) olevaa. Sekä tässä tavassa oleva olio että sitä rajoittava olio ovat mitattavissa avaruudellisilla käsitteillä, <sup>2</sup> kuten "tynnyri" rajoittaa

---

<sup>36</sup> Erilaisia ykseyksien ja niihin rinnastettavien asioiden vertailua esiintyy "Vom Abendmahl Christi" -teoksen "predicatio identica" -kappaleen WA 26, 437, 30 - 445, 17 ja vuoden 1530 saarnan WA 33, 232, 1 - 233, 29, vasen palsta, lisäksi myös pienen ehtoollistunnustuksen 1544 kohdassa WA 54, 157, 25 - 158, 27, jossa verrataan ehtoollisaineissa olevaa ykseyttä Kristuksen luontojen väliseen ja myös Pyhän Kolminaisuuden ykseyteen. Lutherin eri ykseyksistä ks. myös Hilgenfeld 1971, 421-426; Lienhard 1979, 165-166; Grass 1954, 122-124; Schwab 1977, 260-262; Cleve 1968, 300-303.

<sup>1</sup> WA 26, 327, 20-22. "Denn die Sophisten reden hie von recht, da sie sagen: Es sind dreyerley weise, an eim ort zu sein, Localiter odder circumscriptive, Diffinitive, Repletive, ..."

<sup>2</sup> WA 26, 327, 23-25. "Erstlich ist ein ding an eym ort

"viiniä" tai "ilma" "ihmistä".<sup>3</sup> Toinen läsnäolemisen tapa on diffinitive (määräävästi), jonka saksankielinen vastine tarkoittaa tavoittamatonta (unbegreiflich). Olio on avaruudellisesti rajoitettavassa tilassa, mutta se ei itse ota avaruudellisesti mitattavaa tilaa eikä ole tavoitettavissa paikallisesti,<sup>4</sup> kuten enkelit ja paholaiset ovat eri paikoissa.<sup>5</sup> Kolmas läsnäolemisen tapa on repletive (täyttävästi), jonka saksankielinen vastine merkitsee yliluonnollista (ubernatürlich) olemista. Tämä on ainoastaan Jumalalle kuuluva olemisen tapa, ja hän on "yhtä aikaa" "kaikissa paikoissa" ja "täyttää" kaikki jääden kuitenkin itse tavoittamattomaksi.<sup>6</sup>

Lutherin mukaan kolmesta läsnäolemisen tavasta localiter, diffinitive ja repletive kaksi ensimmäistä liittyvät luodun todellisuuden ominaisuuksien tarkasteluun. Localiter-olemistavassa olio ja tila koskettavat toisiaan avaruudel-

---

circumscriptive odder localiter, begreiflich, das ist, wenn die stet und der corper drynnen sich mit einander eben reymen, treffen und messen, ..."

3 WA 26, 327, 25-32.

4 WA 26, 327, 33 - 328, 20. "Zum andern ist ein ding an eim ort diffinitive, unbe...greifflich, wenn das ding odder cörper nicht greifflich an eim ort ist und sich nicht abmisset nach dem raum des orts, da es ist, sondern kan etwa viel raums, etwa wenig raums einnemen, ..."

5 WA 26, 328, 20-22.

6 WA 26, 329, 27-30. "Zum dritten ist ein ding an örten Repletive, ubernatürlich, das ist, wenn etwas zu gleich gantz und gar an allen örten ist und alle örte fullet und doch von keinem ort abgemessen und begriffen wird nach dem raum des orts, da es ist."

lisesti kuten tavalliset esineet. <sup>7</sup> Tässä olemisen tavassa siis avaruudellisesti rajoitettu olio rajoittaa vastaavasti sitä rajaavaa oliota tai tilaa. Näin sekä se, mikä rajoittaa, että rajoitettu olio ovat localiter. Tämä vastaa siis normaalia ruumiillista olemista maailmassa.

Diffinitive on Lutherin mukaan nimenomaisesti henkisille luoduille entiteeteille kuuluva läsnäolemisen tapa. Se kuuluu "enkeleille" ja "paholaisille" sekä vielä "taivaan pyhille", jotka "matkustavat ruumiillaan kaikkien luotujen läpi". <sup>8</sup> Toisaalta kuitenkin Lutherilla on mainintoja tapauksista, joissa diffinitive on muillekin kuin henkisille luoduille kuuluva olemisen tapa. Esimerkiksi "sävel" ja "ääni" ovat tässä olemisen tavassa, kun ne kulkevat esimerkiksi "ilman" tai "veden" läpi. <sup>9</sup> Nämä mainitut entiteetit muistuttavat toki enemmän ruumiillisia kuin henkisiä luotu-

---

7 Ks. WA 26, 327, 30-32. "Auff die weise messen sich stet und körper miteinander gleich abe von stück zu stück, gleich als ein kannen giesser die kannen ynn seiner form abmisset, geust und fasset."

8 WA 26, 335, 13-17. "Denn die ander weise, wie Christus leib ym steine war, wird auch allen heiligen ym hymel gemein werden, das sie mit yhrem leibe durch alle creatur faren, gleich wie sie schön itzt den Engelen und teuffeln gemein ist, Denn der Engel kam zu Petro ynn den kercker Act. 12. So komen die polter geister teglich ynn verschlossene kamer und kemnoten."  
Ks. myös WA 26, 328, 20-23.

9 WA 26, 335, 41 - 336, 4. "Wie ein klang odder dohn durch lufft und wasser odder bret und wand feret und ist und auch nicht raum nympt noch gibt. Item wie liecht und hitze durch lufft, wasser, glas, Cristallen und der gleichen feret und ist und auch nicht raum gibt noch nympt und der gleichen viel mehr, ..."  
Ks. myös Metzke 1961, 195-196.

ja olentoja.

Lutherin mukaan se tila, joka rajoittaa diffinitive-tavalla olevaa oliota, on "ruumiillinen" ja tavoitettavissa oleva (begreiflich), mutta sisällä olevalla ei ole sen kanssa "pituutta tai leveyttä".<sup>10</sup> Hän on toisaalta käyttänyt localiter-läsnäolemistavasta juuri saksankielistä termiä "begreiflich"<sup>11</sup> ja diffinitive-tavalla olevasta oliosta termiä "unbegreiflich" eli tavoittamattomissa oleva<sup>12</sup>. Näin hän esittää, että se, joka rajoittaa diffinitive-tavassa olevaa, on itse localiter-tavassa. Hän on vielä eksplisiittisesti maininnut, että rajoittaja on tavoitettavissa oleva (begreiflich). Diffinitive-tavan olioiden avaruudellinen tavoittamattomuus on analoginen Occamin näkemykselle siitä, että definitive-tavan olioilla ei ole kvantiteettia.<sup>13</sup>

Lutherin käsitys kolmesta läsnäolemisen tavasta nivoutuu

---

10 WA 26, 328, 23-26. "Der ort ist wol leiblich und begreiflich und hat seine masse nach der lenge, breite und dicke, Aber das, so drynnen ist, hat nicht gleiche lenge, breite odder dicke mit der stete, darynn es ist, ia es hat gar keine lenge odder breite, ..."

11 Ks. WA 26, 327, 23. Termin ja localiter-olemistavan vastaavuudesta ks. myös Hilgenfeld 1971, 212, alaviite 111. Hilgenfeld 1971, 217 toteaa myös, että järki näyttää käsittävän vain localiter-olemistavan Lutherin mukaan.

12 Ks. WA 26, 327, 33.

13 Junghans 1985, 121 manitsee myös, että opiskeluaikanaan Luther oli occamistaen puolella vastustaessaan näkemystä, että kvantiteetti voisi olla substanssista irrallaan.